

Pastorale begeleiding van mensen in psychische nood
in de
Particuliere Synode Zuid
van de
Gereformeerde Gemeenten

Gerrit van Veldhuisen

Juni 2010

Godsdienst Pastoraal Werk
Christelijke Hogeschool Ede

Deze uitgave is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van de Stichting tot Hulpverlening der Gereformeerde Gemeenten in de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeente te Goes.

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. Introductie	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Vraagstelling	6
1.3 Doelstelling	6
1.4 Terminologie	6
1.5 Opbouw onderzoek	7
2. Onderzoek onder kerkenraden in de Particuliere Synode Zuid	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Werkwijze	8
2.3 Resultaten	9
3. Onderzoek onder predikanten/ouderlingen en hulpverleners	29
3.1 Inleiding	29
3.2 Werkwijze	29
3.3 Resultaten	29
4. Onderzoek onder pastoranten	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Werkwijze	38
4.3 Resultaten	38
5. Conclusies en aanbevelingen	40
5.1 Conclusies	40
5.2 Aanbevelingen	41
Literatuur	44
Bijlage 1: vragenlijst kerkenraden	45
Bijlage 2: vragen interview predikanten/ouderlingen en hulpverleners	49
Bijlage 3: vragenlijst pastoranten	53
Bijlage 4: contract afstudeeropdracht	54

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van het onderzoek naar de pastorale zorg voor mensen met psychische problemen, verleend door kerkenraden van de Gereformeerde Gemeenten in de Particuliere Synode Zuid. Als pastoraal werker kom ik veelvuldig met deze problematiek in aanraking. Het was voor mij dan ook erg verrijkend om me aan het eind van mijn studie aan de Christelijke Hogeschool te Ede in deze thematiek te verdiepen.

Een bijzonder woord van dank wil ik uitspreken aan mijn begeleiders. Ik bedank Arnolt Stijf voor zijn betrokken en inspirerende begeleiding. Met zijn stimulerende adviezen en heldere analyses heeft hij me geholpen om het onderzoek op deze wijze te kunnen uitvoeren. Het bestuur van de Stichting tot Hulpverlening in de Particuliere Synode Zuid dank ik voor de waardevolle adviezen en het meedenken gedurende de achterliggende periode van afstuderen. In het bijzonder Peter Eikelboom, secretaris van deze Stichting. Hij heeft mij deskundig, zorgvuldig en meelevend begeleid. Wim van Velzen heeft, als ‘meelezer’ van de Christelijke Hogeschool, het rapport van kritische kanttekeningen voorzien. Zijn opbouwende opmerkingen heb ik erg op prijs gesteld.

Verder wil ik iedereen bedanken die heeft meegewerkt aan het tot stand komen van dit onderzoek: de vele kerkenraden die hebben meegedaan aan de enquête, allen die hebben meegewerkt aan een interview, maar ook degenen die me terzijde hebben gestaan bij de verslaglegging, de correctie en de vormgeving van dit rapport. Zonder hun medewerking zou het onmogelijk zijn geweest het verslag in deze vorm aan te bieden.

Tenslotte hoop ik van harte, dat dit rapport een positieve bijdrage mag leveren aan de bezinning op de kwaliteit van de pastorale zorg aan de beoogde doelgroep binnen de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeenten en dat dit uiteindelijk met Gods hulp en onder Zijn zegen ten goede zal komen aan de pastorale begeleiding van onze lijdende naasten in psychische nood, gedachtig aan de woorden uit Psalm 41:2 ‘Welgelukzalig is hij, die zich verstandiglijk gedraagt jegens een ellendige..’.

Waarde, juni 2010

1. Introductie

1.1 Aanleiding

In november 1997 ben ik (in deeltijd) benoemd tot pastoraal werker in de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeenten. Als zodanig bezoek ik mensen met psychosociale en/of psychiatrische problemen. Het gaat om mensen die opgenomen zijn in een psychiatrisch ziekenhuis of die op de psychiatrische afdeling van een algemeen ziekenhuis (P.A.A.Z-afdeling) verblijven. Tot mijn doelgroep behoren ook mensen die niet (meer) zelfstandig kunnen wonen, maar die verblijven in een speciale (begeleide of beschermde) woonvorm. In uitzonderlijke gevallen bezoek ik ook mensen in hun thuissituatie.

Er is een heel duidelijke afspraak, dat mensen met psychosociale en/of psychiatrische problemen die thuis zijn, door de eigen kerkenraad worden begeleid.

Kerkenraden kunnen een beroep doen op de pastoraal werker om mensen die langdurig opgenomen zijn, pastoraal te begeleiden.

In de loop der jaren is gebleken, dat de functie van pastoraal werker in een grote behoefte voorziet. Het aantal aanmeldingen is gestaag toegenomen. Dit pastorale werk heeft een plaats gekregen in de Particuliere Synode Zuid.

De laatste tijd komt het steeds vaker voor dat mensen met problemen rechtstreeks contact opnemen met de pastoraal werker met de vraag of hij in pastorale zin iets voor hen zou kunnen betekenen. Uiteraard wordt dan verwezen naar de afspraak dat in eerste instantie contact moet worden opgenomen met de eigen kerkenraad. Om uiteenlopende redenen wordt die stap soms overgeslagen.

Dit is, zowel voor het bestuur, als voor mij reden om na te gaan wat hiervan de oorzaak kan zijn.

De directe aanleiding voor het bestuur van de Stichting tot hulpverlening der Gereformeerde Gemeenten in de Particuliere Synode Zuid om te kiezen voor dit onderwerp is een opmerking in het projectwerkstuk van Kaspar van Helden (Christelijke Hogeschool Ede, juni 2007).

Ik citeer uit een interview met één van de predikanten van de Gereformeerde Gemeenten: 'Hiernaast acht ik de meeste kerkenraden niet competent in het begeleiden van mensen met een psychiatrische stoornis'.

Het is de vraag of mensen met psychosociale en/of psychiatrische problematiek dit ook als zodanig ervaren.

1.2 Vraagstelling

In eerste instantie wil het bestuur van de Stichting tot Hulpverlening weten of de pastorale zorg voor mensen met psychische nood in de Particuliere Synode Zuid voldoende is. Dit onderzoek wordt gedragen door de Particuliere Synode (vergadering april 2009).

De hoofdvraag die ik met dit onderzoek wil beantwoorden luidt als volgt:

In hoeverre is de pastorale begeleiding door ambtsdragers - in de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeenten - afgestemd op de behoeften van mensen in psychische nood? Het gaat om de pastorale zorg voor mensen die (nog) niet zijn opgenomen of die weer thuis zijn na een opname.

1.3 Doelstelling

Voor dit project zijn de volgende doelstellingen geformuleerd:

1. Meer kennis krijgen van de pastorale zorg voor mensen met psychische problemen, zoals die wordt verleend door kerkenraden van de Gereformeerde Gemeenten in de Particuliere Synode Zuid
2. In kaart brengen van de pastorale zorg voor gemeenteleden (in de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeenten). Het gaat hierbij met name om mensen met psychische nood die (nog) niet zijn opgenomen of die weer thuis zijn na een opname.
3. Een bijdrage leveren aan de bezinning op de kwaliteit van de pastorale zorg binnen de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeenten.

1.4 Terminologie

1.4.1 Pastorale zorg

Ds. J.J. van Ekeveld schrijft in de inleiding van zijn boekje ‘Ziekenbezoek, een pastorale handreiking’¹ over de vraag wat we onder pastoraat of zielszorg dienen te verstaan. Hij noemt het pastoraat een onderdeel van de ambtelijke of praktische theologie. Hij geeft aan dat we het beste kunnen spreken over ambtelijke theologie, omdat zo het accent gelegd wordt op de betekenis van de bijzondere ambten in Gods Kerk. De ambtsdragers worden geroepen pastor, herder te zijn in de gemeente waar de Heere hen stelde. Een ambtsdrager is door de Heere geroepen om de kudde Gods te weiden (1 Petrus 5). Ds. Van Ekeveld geeft aan² dat de zielszorg bestaat uit herderlijke zorg, die de ambtsdrager in de naam des Heeren aan het individuele gemeentelid ten koste legt. ‘De ambtsdrager moet als pastor, dat wil zeggen als een herder, de kudde in haar geheel, maar ook elk lid in het bijzonder leiden, voeden, beschermen, genezen wat krank is en het verlorene zoeken’.

In de pastorale zorg kunnen ambtsdragers ook mensen ontmoeten die hen in vertrouwen nemen over hun psychisch lijden. Gelukkig is hiervoor de laatste jaren steeds meer aandacht gekomen. Ambtsdragers hebben steeds meer mogelijkheden om zich hierin te verdiepen en maken daar ook gebruik van.

1.4.2 Omschrijving psychische nood

Er bestaan verschillende psychische problemen. Om een indruk te geven volgt hier een omschrijving.

Bij psychische nood wordt gedacht aan problemen die verband houden met gedrag, de beleving van jezelf en het denken over jezelf³. Het gaat daarbij in de eerste plaats over jezelf.

¹ Ds. J.J. van Ekeveld, *Ziekenbezoek, een pastorale handreiking*, Houten 1990

² Ds. J.J. van Ekeveld, *Ziekenbezoek, een pastorale handreiking*, Houten 1990, p17

³ Drs. P. Eikelboom, ‘Hulp vragen bij psychische nood’, in *Psychische nood – Ambt, gemeente en hulpverlening onder eindredactie van dr. J. van der Wal*. Heerenveen 1998

Daarnaast is ook de relatie met anderen (zoals ouders, man of vrouw, kinderen, gemeente, vrienden en werk) van grote betekenis. In veel gevallen gaat het om complexe problemen die diep ingrijpen in het leven van betrokkene(n). Allerlei stoornissen kunnen zich voordoen, zoals een angststoornis, depressiviteit, dwanggedachten, ADHD, een ontwikkelings- of persoonlijkheidsstoornis, een onverwerkte traumatische ervaring, enzovoort.

Zwakke, vermoeidheid, eindeloos tobben, besluiteloosheid, innerlijke conflicten, schaamte, angst, somberheid, minderwaardigheidsgevoelens, dagdromen en een gestoorde communicatie; dat zijn kernwoorden in het leven van mensen met psychische nood.⁴

Een bruikbare titel in dit verband is de uitgave: Trimbos zakboek psychische stoornissen⁵.

1.5 Opbouw onderzoek

Na een korte oriëntatie op het thema (literatuurlijst) is eerst een enquête (bijlage 1) opgesteld. Deze vragenlijst is toegezonden aan alle 42 kerkenraden binnen de Particuliere Synode Zuid. De resultaten van dit onderzoek staan in hoofdstuk 2.

Vervolgens ben ik aan de slag gegaan met een drietal zaken die vragen opleverden. Dit ging met name over de volgende thema's:

- het aantal mensen met psychische nood en het signaleren ervan
- het belang van toerusting voor ambtsdragers
- het competent zijn van ambtsdragers.

Dit heeft geresulteerd in het opstellen van een diepte-interview (zie bijlage 2). Deze vragen zijn belicht vanuit het ambtsdragers- en het hulpverleningsperspectief. De resultaten hiervan staan in hoofdstuk 3.

Vervolgens is ook gezocht naar een controlegroep(je) uit het werkveld. Een vijftal pastoraal is gevraagd naar hun realiteitsbeleving m.b.t. het pastoraat. De resultaten hiervan zijn beschreven in hoofdstuk 4. Gezien het geringe aantal personen dat bevraagd is, geeft de uitslag slechts een indicatie aan: de groep is niet representatief. De psychische klachten van deze vijf pastoraal zijn redelijk representatief voor de totale groep pastoraal.

In hoofdstuk 5 staan enkele aanvullende conclusies uit het onderzoek en worden enkele aanbevelingen gedaan.

⁴ Dr. J. van der Wal, 'Zorg door de christelijke gemeente', in *Psychische nood – Ambt, gemeente en hulpverlening onder eindredactie van dr. J. van der Wal*. Heerenveen 1998

⁵ Casper Schoemaker, Corine de Rooter (red.), *Trimbos zakboek psychische stoornissen*. Utrecht 2005.

2. Onderzoek onder kerkenraden in de Particuliere Synode Zuid

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de werkwijze beschreven van het onderzoek onder kerkenraden in de Particuliere Synode Zuid. Verder zijn de resultaten van dit deel van het onderzoek vermeld.

2.2 Werkwijze

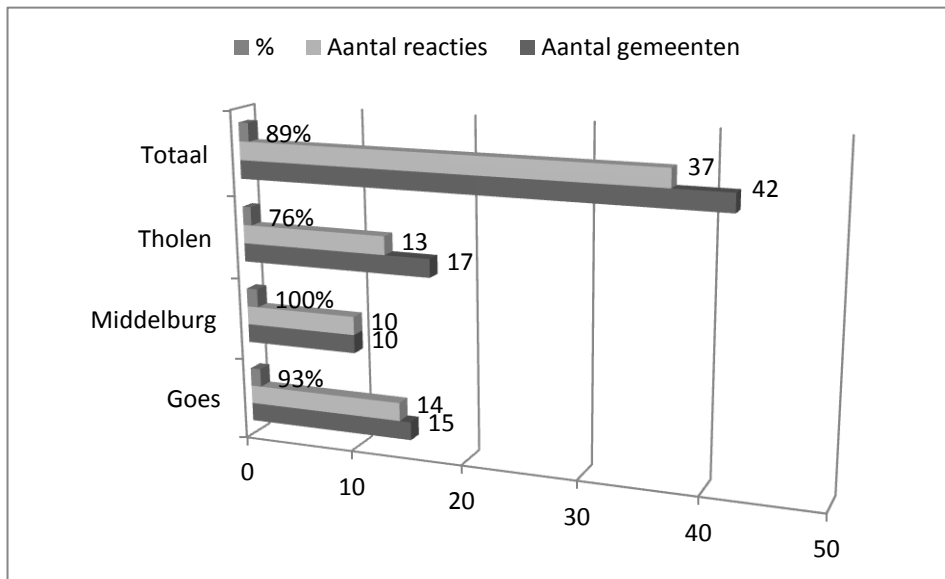
De vragenlijst (bijlage 1) is toegezonden aan alle kerkenraden van de Gereformeerde Gemeenten van de Particuliere Synode Zuid. Deze Particuliere Synode omvat 3 classes (Goes, Middelburg en Tholen) met in totaal 42 gemeenten.

De classis Goes omvat 15 gemeenten; 14 gemeenten hebben de vragenlijst geretourneerd.

De classis Middelburg omvat 10 gemeenten; alle 10 gemeenten hebben de vragenlijst geretourneerd.

De classis Tholen omvat 17 gemeenten; 13 gemeenten hebben gereageerd.

PS Zuid GG	Aantal gemeenten	Aantal reacties	%
Goes	15	14	93.0%
Middelburg	10	10	100.0%
Tholen	17	13	76.0%
Totaal	42	37	89.0%

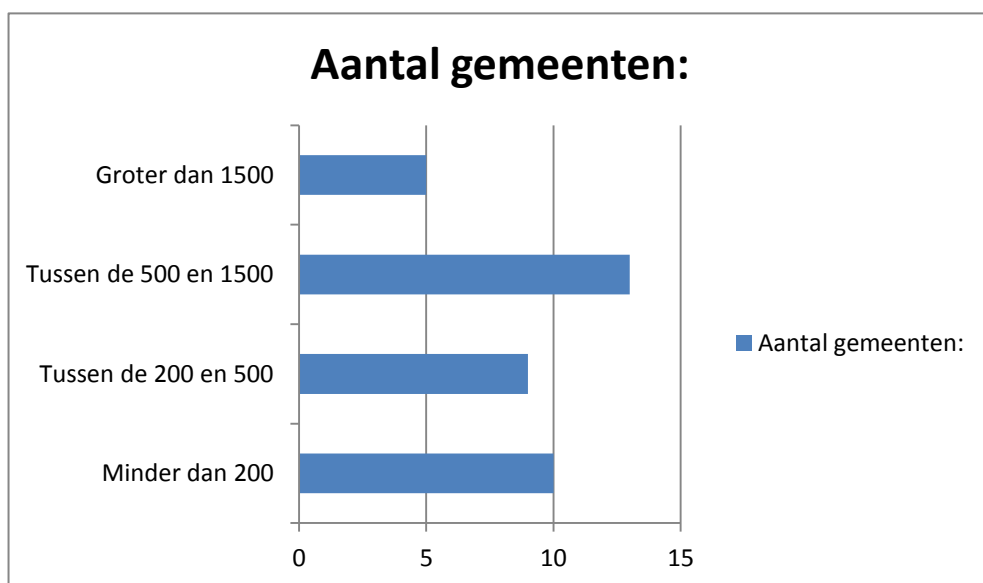
Figuur 1: Aantal reacties per gemeente

2.3 Resultaten

1. Grootte van de gemeente (leden en doopleden)

De grootte van de gemeenten varieert erg: van nauwelijks 50 tot 2250 leden en doopleden.

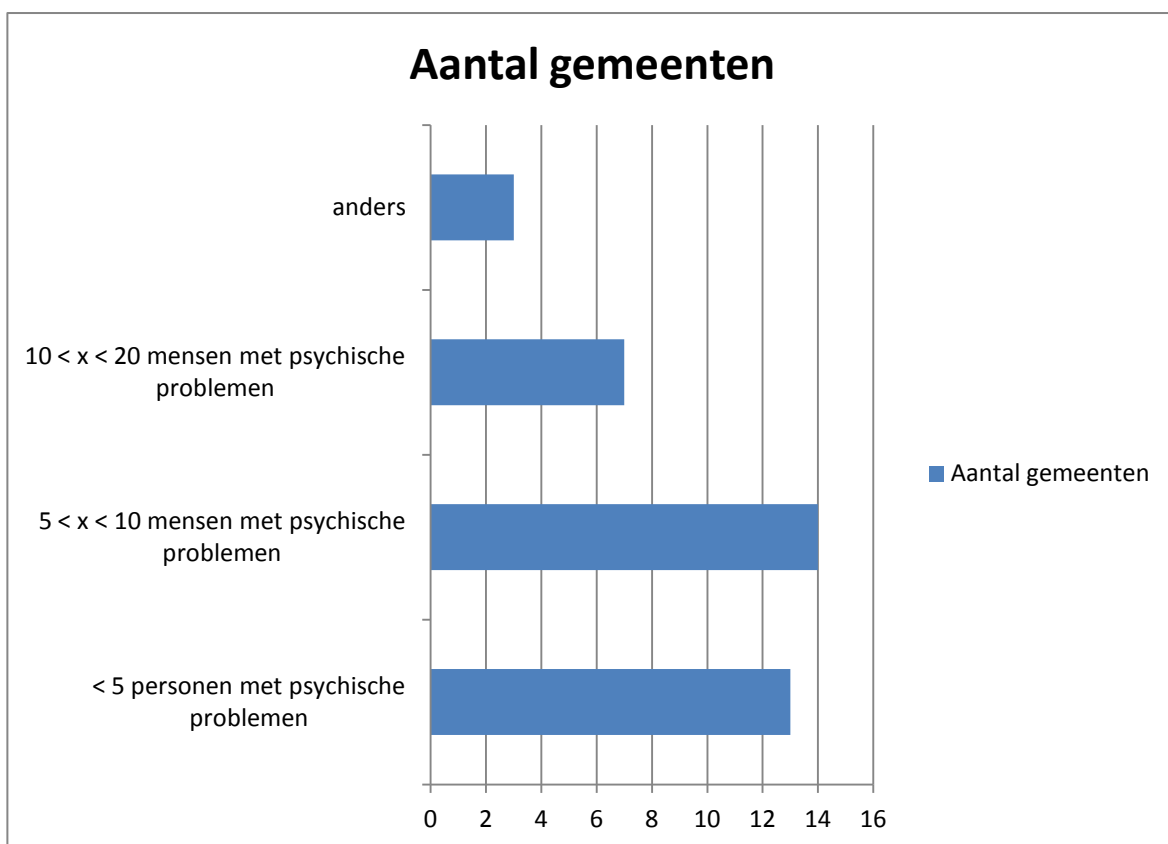
Aantal leden en doopleden:	Aantal gemeenten:	%
Minder dan 200	10	27.0%
Tussen de 200 en 500	9	24.3%
Tussen de 500 en 1500	13	35.1%
Groter dan 1500	5	13.5%

Figuur 2: Aantal gemeenten gerangschikt naar grootte.

2. Aantal mensen (leden en doopliden) met psychische problemen. Het gaat hier om mensen die niet zijn opgenomen of die weer thuis zijn na een opname.

Aantal mensen met psychische problemen	Aantal gemeenten	%
minder dan 5	13	35.1%
tussen de 5 en 10	14	37.8%
tussen de 10 en 20	7	18.9%
meer dan 20	3	8.0%

Figuur 3: Aantal gemeenten gecategoriseerd naar aantal mensen met psychische problemen.

De categorie ‘anders’ kunnen we als volgt onderverdelen: één gemeente geeft het aantal van 30 aan, een andere gemeente noemt het aantal van 35 en één gemeente geeft aan dat het aantal zich waarschijnlijk tussen de 50 en 70 beweegt. Harde cijfers zijn niet voorhanden, omdat ‘de meesten hiermee niet naar buiten komen’.

In het algemeen hangt het aantal mensen met psychische problemen samen met de grootte van de gemeente. Het varieert tussen 0% en 6% van het aantal gemeenteleden.

Hier kan sprake zijn van een zekere onder- (of eventueel ook over-) rapportage, afhankelijk van de competentie van de betreffende kerkenraad. Enerzijds is hierbij van belang in hoeverre iemand zicht heeft op de psychische problematiek en anderzijds hoe iemand het begrip ‘psychische problemen’ invult.

3. Verhouding van het aantal mensen dat niet is opgenomen tot het aantal mensen dat weer thuis is na een opname

In de meeste gevallen is het aantal mensen met psychische problemen dat niet opgenomen is hoger dan het aantal dat weer thuis is na een opname. Het verschilt echter sterk per gemeente. Opmerkelijk is dat enkele gemeenten aangeven dat er in de gemeente geen mensen zijn met psychische problemen. In enkele andere gemeenten zijn geen gevallen bekend van mensen die opgenomen (geweest) zijn i.v.m. psychische problemen.

4. Vragen en noden van mensen met psychische nood (al of niet opgenomen)

In hoeverre zijn de vragen en noden van mensen met psychische noden thuis anders dan van hen die opgenomen zijn geweest in een instelling?

Aard van vragen en noden	Aantal keren genoemd	%
Nooit anders (gelijk aan)	1	3.0%
Soms anders (gedeeltelijk gelijk)	9	32.1%
Heel duidelijk anders (afwijkend)	11	39.2%
Andere zienswijze	7	25.0%

Bij deze vraag gaat het erom, of de vragen en noden bij mensen die *niet* zijn opgenomen anders zijn dan bij hen die weer thuis zijn na een opname.

Eén kerkenraad geeft aan dat er geen verschil is.

Anderen (9x) geven aan dat het sterk afhankelijk is van het ziektebeeld en van de persoon in kwestie. 'Elke patiënt heeft zijn/haar eigen verhaal'. Ook wordt opgemerkt dat het lijkt of het in de ene periode heftiger is dan in een andere periode ('het vallen van de blaadjes'). Tijdens de opname krijgt men 'bagage mee' hoe met de ziekte/klachten moet worden omgegaan.

Volgens 11 kerkenraden is er een heel duidelijk verschil in beide groepen waarneembaar. Dit vloeit voort uit het feit dat er verschillende oorzaken van psychische nood genoemd kunnen worden. 'Elk geval is uniek, vergelijken werkt niet'. Of er veel of weinig aandacht wordt gevraagd hangt af van de persoonlijkheid, de soort stoornis en de mate waarin men het kan hanteren. Soms gaat dit gepaard met wezenlijk geestelijke vragen. Iemand met een arbeidsconflict heeft bijvoorbeeld andere vragen dan iemand met een drankprobleem.

Met name als er sprake is van de volgende stoornissen: angstsyndroom, trauma na incest, depressie, manisch-depressief en burn-out wordt er meer een beroep gedaan op pastorale zorg. Sommige kerkenraden zien het 'anders' (7x):

Het is niet meetbaar, de een is meer teruggetrokken dan de ander en er is een 'verborgenheid achter de muren, over deze dingen wordt niet gemakkelijk gesproken'.

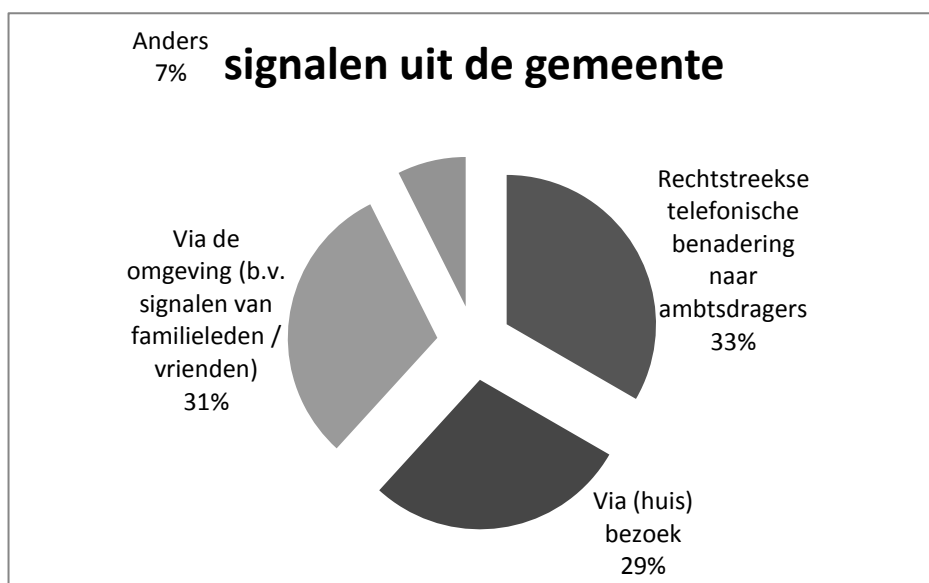
De vragen en noden zijn verschillend (soms chronisch, soms door bepaalde omstandigheden of in bepaalde periodes). Bij een aantal leden is periodiek een opname nodig.

Elke psychische patiënt heeft zijn eigen verhaal.

Tenslotte wordt opgemerkt dat de psychische gesteldheid invloed heeft op ons geestelijk welbevinden, dit is voor beide categorieën hetzelfde.

5. Hoe bereiken u signalen vanuit de gemeente? (Meerdere antwoorden zijn mogelijk)

Signalen vanuit de gemeente	Aantal keren genoemd	%
Rechtstreekse telefonische benadering naar ambtsdragers	27	33.3%
Via (huis) bezoek	23	28.4%
Via de omgeving (bijv. signalen van familieleden/vrienden)	25	30.8%
Anders	6	7.4%

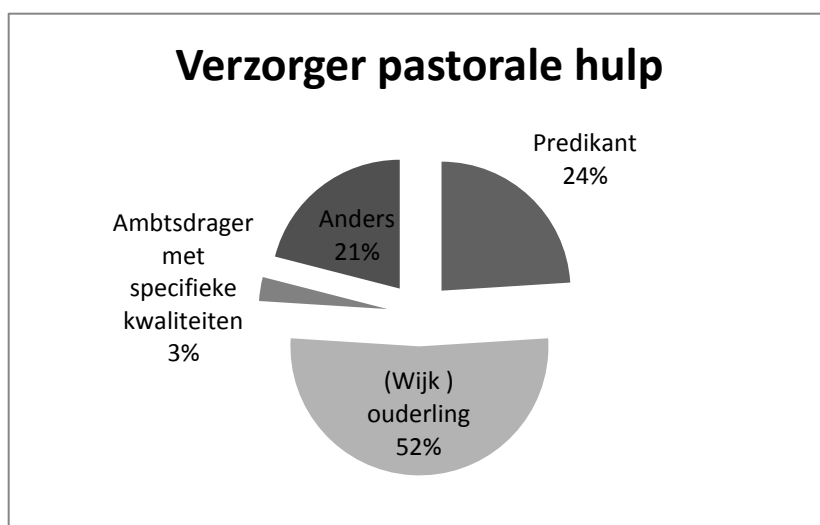
Figuur 4: Bron van signalen.

De meeste signalen komen binnen door rechtstreekse, telefonische benadering van ambtsdragers, via huisbezoek en via de omgeving (familieleden en/of vrienden).

Een gemeente geeft aan tot nu toe geen signalen te hebben ontvangen. Verder worden de volgende opmerkingen gemaakt in dit verband: er is een zgn. 'zorgenlijst' die regelmatig terugkomt op de kerkenraadstafel, ook via vereniging en catechisatie komen signalen binnen. Achterblijvende kerkgang wordt ook als een signaal waargenomen. Tenslotte wordt opgemerkt dat bij de verschillende contacten (bezoeken) ook signalen worden waargenomen.

6. Wie verzorgt vanuit de kerkenraad het pastoraat aan deze doelgroep?
(Meerdere antwoorden zijn mogelijk)

Pastoraat vanuit kerkenraad	Aantal keren genoemd	%
Predikant	14	24.1%
(Wijk) ouderling	30	51.7%
Ambtsdrager met specifieke kwaliteiten	2	3.4%
Anders	12	20.6%

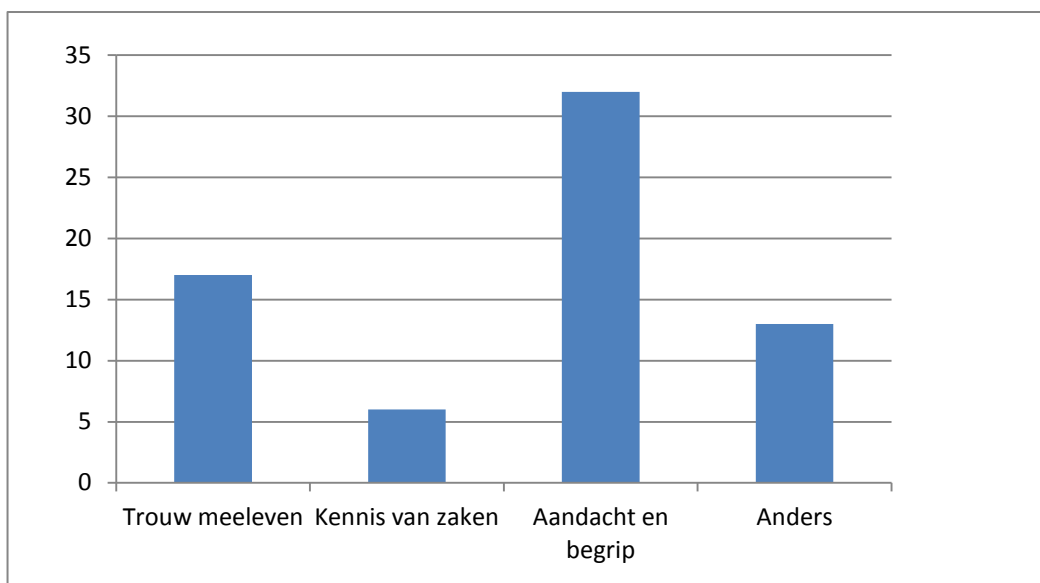

Figuur 5: Indeling verzorgers pastorale hulp.

Als een predikant aan de gemeente verbonden is, is hij in de meeste gevallen de aangewezen persoon om het pastoraat aan deze doelgroep te vervullen. Als een gemeente vacant is, gebeurt dit meestal door een (wijk) ouderling of in een enkel geval door een diaken (als er tevens sprake is van financiële zorgen) of door de consulent van de gemeente. Tweemaal wordt opgemerkt dat dit werk door niemand gedaan wordt, eenvoudig omdat er in de betreffende gemeenten niemand is die deze speciale aandacht nodig heeft. Eén keer wordt aangegeven dat een gemeentelid dit werk verricht. Er is ook een gemeente waar de bezoeken door alle ambtsdragers bij toerbeurt worden gedaan. In enkele gevallen wordt de pastoraal werker in de Particuliere Synode Zuid genoemd. Tenslotte is er een gemeente waar ‘thuishulp’ desgewenst deze specifieke hulp biedt.

7. Wat zijn specifieke pastorale behoeften van deze mensen?
(Meerdere antwoorden zijn mogelijk)

Pastorale behoeften	Aantal keren genoemd	%
Trouw meeleven	17	25.0%
Kennis van zaken	6	8.8%
Aandacht en begrip	32	47.0%
Anders	13	19.1%

Figuur 6: Pastorale behoeften.

Opvallend is dat ‘aandacht en begrip’ vaak genoemd worden als specifieke pastorale behoeften van deze mensen. Vervolgens is ‘trouw meeleven’ ook van belang. Het is moeilijk de betekenis van beide begrippen exact te duiden. Er is ‘overlap’ tussen de begrippen ‘trouw meeleven’ en ‘aandacht en begrip’. Bij ‘trouw meeleven’ krijgt vooral het woord ‘trouw’ een accent.

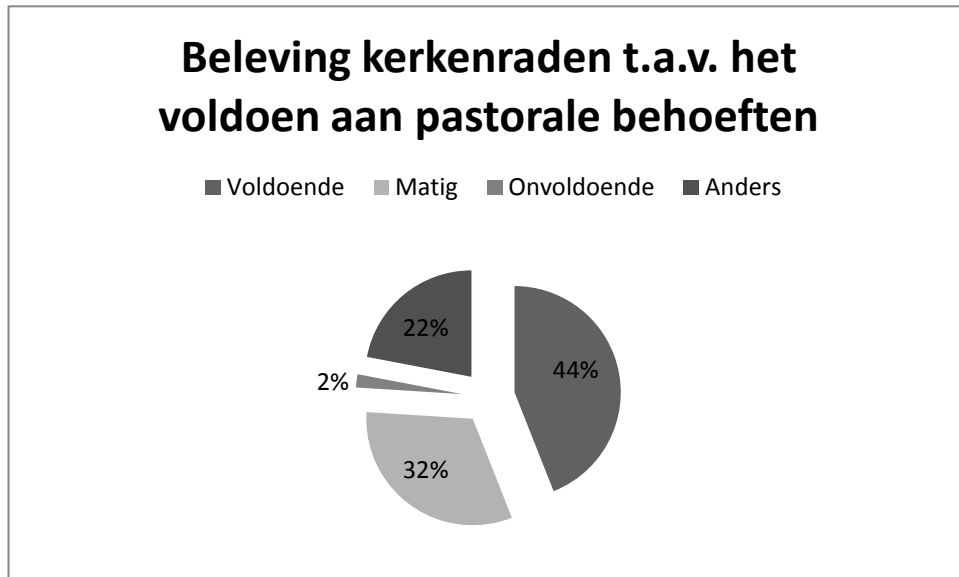
‘Kennis van zaken’ wordt ook genoemd, maar in veel mindere mate. Andere relevante zaken die genoemd worden, zijn:

- goed kunnen luisteren
- herderlijke zorg
- enige afstand tot pastorant (bij voorkeur geen buurman/collega/familielid)
- ook aandacht en begrip voor de omgeving (gezin/familie)
- doorverwijzen naar professionele hulp
- weten wat je wel/niet kunt zeggen
- vertrouwensband kunnen opbouwen
- samenhang met andere problemen inschatten (bijvoorbeeld huwelijk/opvoeding/financiën)

Ook wordt opgemerkt dat in sommige gevallen extra bezoek niet op prijs wordt gesteld.

8. In hoeverre beantwoordt volgens u de praktijk in uw gemeente hieraan?

Praktijk in de gemeente	Aantal keren genoemd	%
Voldoende	18	43.9%
Matig	13	31.7%
Onvoldoende	1	2.4%
Anders	9	21.9%

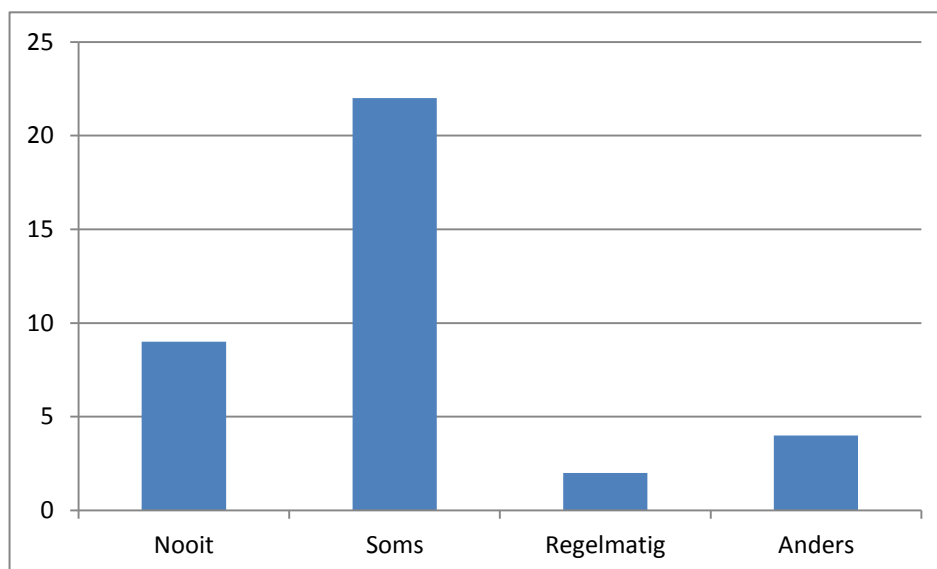
Figuur 7: Mate van beleving van kerkenraden over het voldoen aan de pastorale behoeften.

Volgens 18 kerkenraden beantwoordt hun gemeente voldoende aan de specifieke pastorale behoeften van deze mensen. Dat is nog geen 50% van de onderzochte gemeenten. In 13 gemeenten wordt hier matig aan voldaan. Eén gemeente geeft zichzelf wat dit betreft een onvoldoende. Verder worden hierbij de volgende opmerkingen gemaakt:

- het is afhankelijk van de persoon
- het kan altijd beter
- specifieke hulp moeten we niet willen geven
- aandacht en begrip willen we tonen, kennis van zaken is te weinig aanwezig
- problemen moeten wel aangegeven worden
- meeleven en begrip willen we tonen, wellicht is er onvoldoende tijd en aandacht
- kennis van zaken is niet onze taak, we trachten aandacht en begrip te geven

9. Wordt er binnen uw kerkenraad wel eens over nagedacht om zich concreet op dit punt toe te rusten?

Nadenken over toerusting	Aantal keren genoemd	%
Nooit	9	24.3%
Soms	22	59.4%
Regelmatig	2	5.4%
Anders	4	10.8%

Figuur 8: Hoe vaak wordt er binnen de kerkenraad nagedacht over toerusting.

Het belang van toerusting wordt binnen de kerkenraden niet duidelijk onderkend. Slechts binnen enkele kerkenraden wordt regelmatig nagedacht om zich op dit punt toe te (laten) rusten.

Verder worden de volgende zaken genoemd:

- bezoek GTA-conferenties (=Gerichte Toerusting voor Ambtsdragers) (8x)
- relevante lectuur
- mogelijkheid advies in te winnen bij predikant of deskundige
- werkdruk van ambtsdragers laat dit niet toe

10. Worden mensen met psychische problemen opgedragen in de voorbede in uw gemeente?

Voorbede in de gemeente	Aantal keren genoemd	%
(Bijna) elke zondag	26	72.2%
Af en toe	5	13.8%
Nooit	-	0.0%
Anders	5	13.8%

Figuur 9: voorbede voor psychische nood.

In de meeste gemeenten wordt (bijna) elke zondag voorbede gedaan voor mensen met psychische problemen. In andere gemeenten gebeurt dit af en toe of met een zekere regelmaat.

11. Is er in uw gemeente op andere wijze aandacht voor mensen met deze problematiek?
(Meerdere antwoorden zijn mogelijk)

Aandacht op andere wijze	Aantal keren genoemd	%
Kerkblad	10	24.3%
Vrouwenvereniging	14	34.1%
Bezoekvrijwilliger	12	29.2%
Anders	5	12.1%

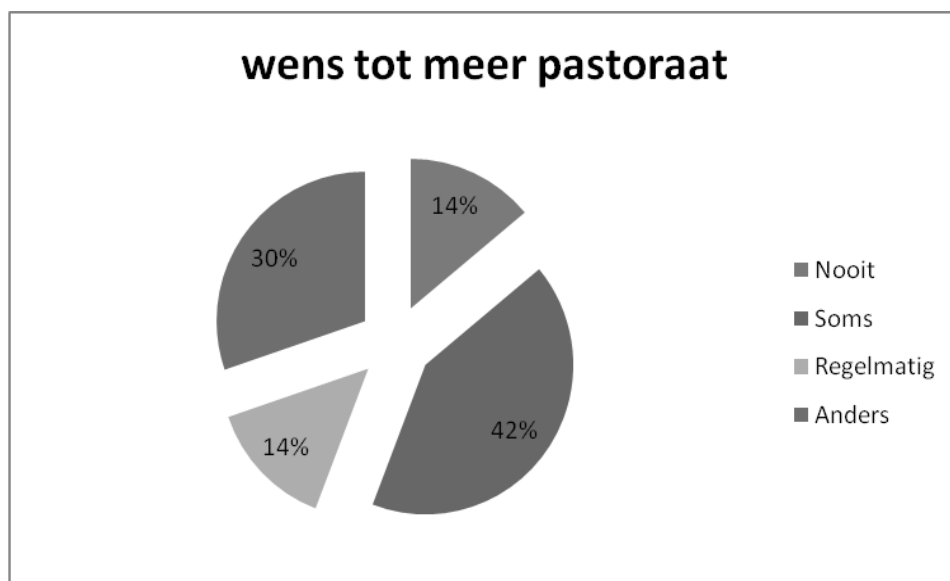
Er is op diverse wijze aandacht voor mensen met deze problematiek. In verschillende gemeenten (14x) is er aandacht van de vrouwenvereniging. In andere gemeenten (12x) is er extra aandacht door middel van een bezoekvrijwilliger. In verschillende gemeenten (9x) is er via het kerkblad aandacht voor mensen in psychische nood (met of zonder naam).

Verder worden in dit verband de volgende opmerkingen gemaakt:

- extra bezoeken
- kerkelijke thuiszorg
- 'Helpende handen' binnen eigen gemeente (2x)
- onderling meeleven in de gemeente (kaart/bezoek)
- aandacht via kerkenraad georganiseerd
- gebeurt spontaan, ongestructureerd, soms ten goede, soms ook niet
- individuele ouderenzorg

12. Merkt de kerkenraad in uw gemeente dat (meer) pastoraat aan deze doelgroep door de betrokkene op prijs wordt gesteld of zal worden gesteld?

Wens tot meer pastoraat	Aantal keren genoemd	%
Nooit	6	13.9%
Soms	18	41.8%
Regelmatig	6	13.9%
Anders	13	30.2%

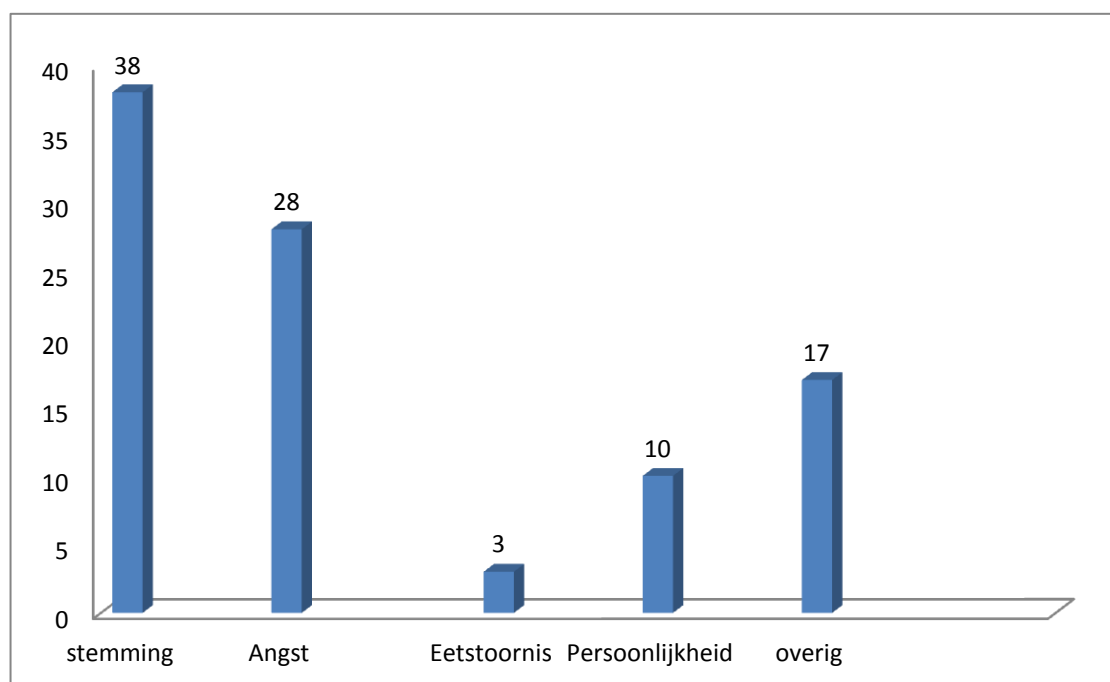

Figuur 10: Procentuele verdeling wensen tot meer pastoraat.

Men geeft aan dat het aantal gewenste bezoeken sterk afhangt van de persoon in kwestie, ‘net zo uiteenlopend als de mensen en klachten zelf’. Soms wil men graag extra bezoek, soms wil men liever helemaal geen bezoek. Een respondent merkt op dat er vaak sprake is van wantrouwen, ook naar de kerkenraad. Eén kerkenraad merkt op dat zo nodig de pastoraal werker wordt ingeschakeld.

13. Om welke problemen (stoornissen) gaat het?

Indeling psychische problemen ⁶	Aantal keren genoemd	%
Stemmingsstoornissen: - depressie - bipolaire stoornis (manische depressie)	38	39.6%
Angststoornissen: - paniekstoornis - fobie - posttraumatische stressstoornis (PTSS)	28	29.1%
Eetstoornissen: -Anorexia nervosa -Boulimia nervosa	3	3.1%
Persoonlijkheidsstoornissen: -borderline -narcisme	10	10.4%
Overige stoornissen: - Schizofrenie - Dementie - Autismespectrumstoornissen - ADHD	17	17.7%

Figuur 11: Psychische stoornissen naar soort gecategoriseerd.

⁶ Casper Schoemaker, Corine de Rooter (red.), *Trimbos zakboek psychische stoornissen*. Utrecht 2005.

Heel duidelijk blijkt uit bovenstaand schema dat ambtsdragers met allerlei psychische stoornissen te maken (kunnen) krijgen. Naast de in het bovenstaande schema genoemde stoornissen, worden incidenteel de volgende problemen nog genoemd:

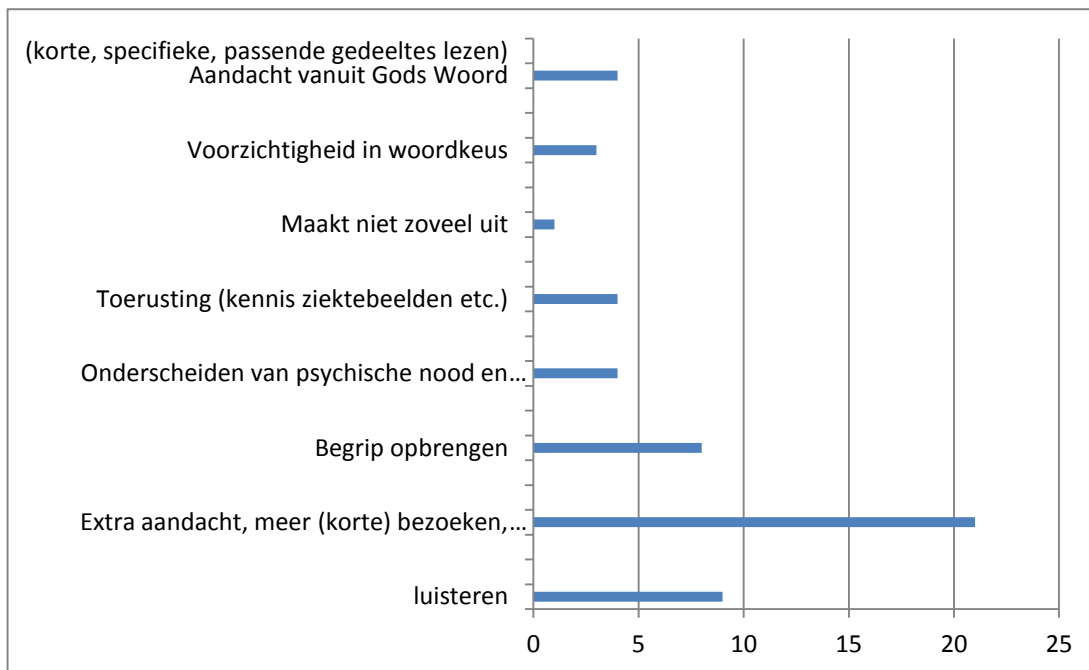
- eenzaamheid
- alcoholverslaving
- rouw
- arbeidsconflict
- ernstige lichamelijke ziekte
- homofilie
- kinderloosheid
- ongehuwd blijven
- negatieve ervaringen met de kerk of kerkenraad

Deze ervaringen kunnen (al of niet in combinatie) leiden tot psychische problemen.

Eén gemeente geeft aan dat er geen gevallen bekend zijn, waarbij sprake is van psychische problemen.

14. Waarin verschilt volgens u, het pastoraat aan mensen met psychische nood van het pastoraat aan hen die niet te maken hebben met deze problematiek?

Vershil in pastoraat	Aantal keren genoemd	%
Luisterhouding prioriteit	9	16.6%
Extra aandacht, meer (korte) bezoeken, meeleven, structurele pastorale zorg, vraagt meer tijd, problemen voeren vaak de boventoon	21	38.8%
Begrip opbrengen (de ziekte beïnvloedt het gedrag), andere leefwereld, 'bereikbaarheid' van betrokkene in letterlijke en figuurlijke zin	8	14.8%
Onderscheiden van psychische nood en geestelijke nood	4	7.4%
Toerusting (kennis ziektebeelden/grenzen hulpverlening)	4	7.4%
Maakt niet zoveel uit	1	1.8%
Voorzichtigheid in woordkeus	3	5.5%
Aandacht vanuit Gods Woord (korte, specifieke, passende gedeeltes lezen)	4	7.4%

Figuur 12: Verschil 'gewoon' pastoraat met psychisch pastoraat.

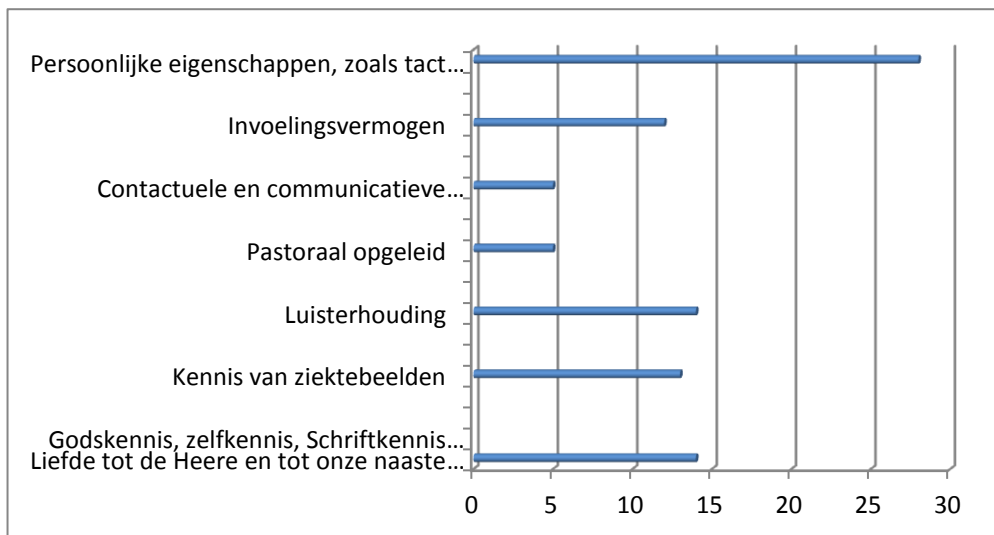
Opvallend is dat vaak wordt aangegeven dat extra aandacht, meer (korte) bezoeken, meeleven en structurele pastorale zorg voor deze doelgroep erg belangrijk is. Pastoraat aan deze doelgroep vraagt meer tijd en meer voorbereiding.

Begrip opbrengen is van belang. Ook is het zaak dat er enig gevoel moet zijn van de kant van de ambtsdrager om op de juiste wijze met deze doelgroep om te kunnen gaan. Enige toerusting (kennis van ziektebeelden, onderscheiden van psychische nood en geestelijke nood) is onontbeerlijk voor de ambtsdrager die met deze mensen omgaat.

In de beide volgende vragen wordt hier nader op in gegaan.

15. Over welke kennis en vaardigheden moet een ambtsdrager, volgens u, beschikken om de specifieke begeleiding aan mensen in psychische nood te kunnen geven?

Nodig voor specifieke begeleiding	Aantal keer genoemd	%
Liefde tot de Heere en tot onze naaste (6x), Godskennis, zelfkennis, Schriftkennis (2x), mensenkennis (2x), biddend leven (2x)	14	15.4%
Kennis van ziektebeelden	13	14.2%
Luisterhouding	14	15.4%
Pastoraal opgeleid	5	5.5%
Contactuele en communicatieve vaardigheden	5	5.5%
Invoelingsvermogen	12	13.2%
Persoonlijke eigenschappen, zoals tact (6x), trouw, betrouwbaar, voorzichtig (2x), kunnen relativeren, evenwichtig, grenzen kennen, meelevend, wijs, geduld (8x), steun kunnen bieden (4x), warm hart (2x)	28	30.8%

Figuur 13: Specifieke kennis nodig voor een ambtsdrager die bijstaat in psychische nood.

Heel veel zaken worden genoemd waaraan een ambtsdrager die mensen met psychische problemen begeleid moet voldoen. Eenmaal wordt opgemerkt dat het geen verschil uitmaakt: er zijn geen specifieke kwaliteiten nodig boven de 'gewone' die voor een ambtsdrager nodig zijn.

Ook van belang is de factor 'tijd'. Enkele keren wordt opgemerkt dat 'regelmatig bezoeken' echt nodig is. Er moet, in het belang van de betrokkene, gestreefd worden naar continuïteit van de bezoeken, dat wil zeggen 'niet elke keer een andere broeder'.

16. In hoeverre beschikken de ambtsdragers binnen uw kerkenraad over de benodigde kennis en vaardigheden?

Aanwezigheid benodigde kennis en vaardigheden	Aantal keer genoemd	%
Niet aanwezig	7	19.4%
Niet of nauwelijks	6	16.6%
Veelal te weinig	11	30.5%
Enkele broeders kunnen hieraan voldoen	4	11.1%
Ambtelijke ervaring (geen certificaten)	6	16.6%
Voldoende	2	5.5%

Figuur 14: Aanwezige kennis en vaardigheden onder kerkenraadsleden

Samengevat: twee derde constateert een gemis, één derde acht kennis en vaardigheden voldoende aanwezig. Ambtelijke ervaring is een factor van belang. Middelgrote en grote gemeenten geven vaker aan deskundigheid in huis te hebben.

Eén ambtsdrager merkt op dat het een probleem kan zijn dat deze specifieke vorm van pastoraat 'niet iedereen ligt'. Verder worden in dit verband de volgende opmerkingen gemaakt:

- predikant wordt gemist
- luisteren is moeilijk, we proberen wel dit zo goed mogelijk gestalte te geven
- het is moeilijk om afstand te nemen
- het is nodig om hier gaven voor te bezitten
- je moet niet te lang wachten met het inroepen van deskundige hulp
- zo nodig wordt de hulp ingeroepen van de synodaal pastoraal werker
- gebrek aan tijd om zich in de materie te verdiepen

17. Wat wilt u verder nog meegeven in het belang van dit onderzoek?

Relevante opmerkingen	Aantal keren genoemd	%
Specifieke toerusting van ambtsdragers op de toenemende problematiek op dit gebied is erg belangrijk, hierbij wordt verwezen naar de GTA-avonden (Gerichte Toerusting voor Ambtsdragers)	9	29%
Het belang van de aanwezigheid van een pastoraal werker in de Particuliere Synode Zuid wordt onderstreept	15	48.3%
Het belang van een professioneel aanspreekpunt (voor de veelal ongeschoolde ambtsdrager)	4	12.9%
Gewoon blijven als ambtsdrager, nooit bijzonder willen doen, nooit 'overspoelen met godsdienst'	1	3.2%
Het pastoraat beperken tot luisteren, begrip tonen, Gods Woord laten spreken en gebed. Het overige behoort tot het terrein van de hulpverlening	1	3.2%
Het maken van een handreiking met de kenmerken van de meest voorkomende psychische problemen voor kerkenraden	1	3.2%

Meer dan 90% van de respondenten noemt de noodzaak van deskundige ondersteuning bij het pastoraat onder deze doelgroep, waarbij het belang van de aanwezigheid van een pastoraal werker in de Particuliere Synode Zuid specifiek wordt onderstreept. Hij fungeert ook als vraagbaak en aanspreekpunt. Specifieke toerusting bijvoorbeeld door middel van ambtsdragersconferenties wordt als noodzakelijk en waardevol gezien. Ook wordt aangegeven dat het terrein van de hulpverlening en van het pastoraat duidelijk afgebakend moet zijn.

3. Onderzoek onder predikanten/ouderlingen en hulpverleners

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de werkwijze beschreven van het onderzoek onder predikanten, ouderlingen en hulpverleners. Verder worden de resultaten van het onderzoek vermeld.

3.2 Werkwijze

Naar aanleiding van de enquêtes zijn een aantal zaken ‘boven komen drijven’ die ik verder wil onderzoeken. Het betreft de vragen 3, 9 en 16. Deze vragen (inclusief de door de kerkenraden geformuleerde antwoorden) hebben gediend als basis om tot een diepte-interview te komen (bijlage 2). Deze vragen zijn voorgelegd aan een drietal predikanten uit onze gemeenten met kennis van zaken en aan een pastoraal werker en een maatschappelijk werker. Laatstgenoemden zijn tevens ouderling in één van onze gemeenten. Daarnaast zijn de vragen voorgelegd aan een drietal personen met jarenlange ervaring in de hulpverlening als begeleidster of verpleegkundige.

3.3 Resultaten

De antwoorden geven steeds eerst het perspectief van de ambtsdragers weer en daarna dat van de hulpverleners.

Vragen interview predikanten/ouderlingen en hulpverleners

1. Naar aanleiding van vraag 3 van de enquête (bijlage 1) geeft iemand aan, dat er in de betreffende gemeente geen mensen voorkomen met psychische problemen.

a. Wat vindt u van deze opmerking? Hoe kijkt u daar zelf tegen aan?

Ambtsdragers

Een factor van belang is uiteraard de grootte van de gemeente. Daarnaast komt het in de ene gemeente meer voor dan in de andere. Maar ook is onkunde onder ambtsdragers een gegeven waar we niet om heen kunnen. Het verschilt dus per gemeente, maar dat niet alleen, het verschilt ook per periode. Er blijft vaak ook nog zoveel verborgen. Maar ineens kunnen er allerlei signalen tegelijk binnenkomen. Statistisch gezien komt 1 op de 4 personen hier mee in aanraking. Een predikant geeft aan dat hij niet had vermoed dat het in deze mate voorkomt.

Hulpverleners

Het lijkt onwaarschijnlijk. Er zijn binnen elke gemeente leden die met psychische, psychiatrische of psychosociale problemen kampen. In het leven van gemeenteleden doen zich allerlei moeilijk te verwerken situaties voor (omgaan met ziekte, verlies of traumatische ervaringen uit het verleden), die soms om langdurige en meer intensieve aandacht vragen. Enerzijds rijst de vraag in hoeverre er zicht is op de psychische problematiek en anderzijds hoe iemand het begrip ‘psychische problemen’ invult.

b. Wat is volgens u de reden dat mensen hun psychische problemen niet met ambtsdragers delen?

Ambtsdragers

Dat kan o.a. te maken hebben met de volksaard, de relatie pastor en gemeente, de ontvankelijkheid van de pastor (empathie/invoelend vermogen), de devaluatie van het ambt, teleurstellingen met ambtsdragers, vertrouwen. Maar ook met onbegrip: 'ze begrijpen me toch niet'. Niet iedere ambtsdrager heeft hier gevoel voor. Binnen kleinere gemeenten met weinig ambtsdragers kan deze problematiek soms 'privacygevoelig' zijn, het is allemaal 'te eigen'. Lange tijd lag er in het algemeen gesproken een taboe op psychisch ziekzijn. Het element schaamte speelt zeer waarschijnlijk ook een rol, 'je laat je bekijken voor iets nieuws, iets onbekends'.

Hulpverleners

Aan ambtsdragers wordt vaak alleen gedacht in het kader van geestelijke problemen. Daarnaast is er in veel gevallen sprake van schaamte en de zogenaamde 'taboesfeer'. Vooral als psychische problemen veroorzaakt worden door huiselijk, fysiek en/of geestelijk geweld, seksueel misbruik e.d. Bij dit soort problemen zijn er ook vaak andere gezins-/familieleden of andere gemeenteleden betrokken. Dit kan het bespreken met ambtsdragers uit eigen gemeente extra beladen maken. Vaak is ook de drempel naar ambtsdragers te hoog. Je moet jezelf prijsgeven, dit vergt veel van de eigenwaarde. Vandaar dat mensen vaak eerst kiezen voor 'zelfhulp', m.a.w. 'misschien gaat het wel weer over'. Een mogelijke drempel kan zijn dat mensen een zekere angst hebben om beoordeeld te worden.

c. Wat is nodig om mensen met psychische problemen te signaleren, in beeld te krijgen?

Ambtsdragers

Je hebt in de eerste plaats een antenne nodig. Dit is echt een gave! Dat heb je of dat heb je niet. Een predikant verwijst in dit verband naar 1 Korinthe 12, waar Paulus spreekt over de verscheidenheid der geestelijke gaven.

Daarnaast is in ieder geval nodig enige kennis van zaken, enige basiskennis m.b.t. ziektebeelden (zonder zelf op welke manier dan ook psychiater te willen en te kunnen zijn), maar ook goede vertrouwelijke contacten, nabijheid (met distantie) en interesse in de pastoraat, een uitnodigende houding, aandacht bij het huisbezoek, alertheid om signalen die van belang zijn op te kunnen vangen, regelmatig gebed, acht hebben op elkaar, liefde, respect, rust en betrouwbaarheid, luisteren en...zwijgen! Dit zijn allemaal factoren die drempelverlagend kunnen werken. Verder is het belangrijk om te benadrukken dat deze problemen er gewoon zijn.

Hulpverleners

Allereerst is een goede luisterhouding van belang. Dat is iets wat je kunt leren. Verder is het een gave als je hier gevoel voor hebt. Oplettenheid, invoelingsvermogen, toegankelijkheid, laagdrempeligheid en goede communicatieve eigenschappen zijn belangrijke begrippen in dit kader. Maar ook: inzicht in wat psychische problemen zijn en hoe je er mee om kunt gaan.

d. Is er volgens u, gemiddeld genomen, in de kerkelijke gemeente(n) voldoende aandacht voor mensen in psychische nood?

Ambtsdragers

Dit is een lastige vraag. Het verschilt per gemeente. Sommigen kunnen bij hun gemeente/kerkenraad niet terecht. Maar we moeten niet focussen op wat er niet is. In vergelijking met 15 jaar geleden is er veel verbeterd. Er is meer openheid gekomen, meer kennis van zaken ook. Gemeenteleden met gevoel voor deze problematiek kunnen hierin ook veel betekenen: omzien naar elkaar.

Een predikant merkt op dat er absoluut te weinig aandacht is voor mensen met deze problematiek. Dit komt vooral door de ontwikkelingen van onze moderne maatschappij: het individualisme gaat ook onze gemeenten niet voorbij.

De tijdsdruk is enorm groot. Daarnaast geeft men de zorg veelal te gemakkelijk uit handen (bijv. aan 'eigen' instellingen als 'De Vluchtheuvel' en 'Eleos'). Hulpverlening en pastoraat zijn echter twee verschillende disciplines, elk met een eigen insteek en benadering. Uiteraard is er grote waardering voor genoemde instellingen, maar laat het pastoraat vooral ook present zijn!

Hulpverleners

Aangegeven wordt dat dit verschilt per gemeente. Er zijn veel positieve dingen aan te geven. Genoemd wordt o.a.: de steeds terugkerende aandacht in het ambtelijke gebed, zowel door de predikant als de ouderlingen, maar ook het 'onderlinge omzien naar elkaar' door gemeenteleden.

Maar helaas komt het soms ook voor dat gemeenteleden niet bij hun eigen kerkenraad terecht kunnen. Het hangt ook sterk samen met de hulpvraag die vanuit de gemeente gesteld wordt. Een aspect dat mogelijk een rol speelt is de tijdsdruk die vaak sterk door ambtsdragers ervaren wordt.

e. Welke aanbevelingen zou u willen doen?

Ambtsdragers

'Zijt naarstig om het aangezicht uwer schapen te kennen ... (Spreuken 27:23)'.
Sta dichtbij de mensen in lief en leed. En verwijs zo spoedig mogelijk naar een vertrouwd adres. Opdat ook hierin de middellijke weg biddend bewandeld wordt.

Laat in het pastoraat de Bijbel steeds opengaan en wordt geen hulpverlener. Verder zou het goed zijn als per kerkenraad (minstens) één ambtsdrager zich toerust op dit gebied: een vaste ambtsdrager die zich hiermee bemoeit. Hij kan aandachtspersoon zijn m.b.t. deze problematiek, die we overigens niet moeten overaccentueren.

Laat dit onderwerp ook een vast agendapunt zijn op de kerkenraadsvergaderingen. Aan de hand van een 'zorgenlijstje' komen zo steeds betreffende personen in beeld. Dit is zeker van belang als er sprake is van langdurige zorgen.

De GTA-avonden (ambtsdragerconferenties) voorzien in een behoefte. Het aanbod zou (evenals voorheen) uitgebreid kunnen worden met onderwerpen die de psychische nood betreffen. Hierdoor kunnen ambtsdragers een basis meekrijgen om op een goede manier met deze mensen om te gaan. Een mogelijkheid is het samenstellen van een beknopte handreiking met eenvoudige voorbeelden.

Ook het aantal ambtsdragers kan een factor van belang zijn. Al eerder is de tijdsdruk genoemd.

Laat ook al het werk zo mogelijk over meerdere schouders verdeeld worden. (wijlen Ds. K. de Gier hanteerde als ‘vuistregel’: één ouderling per honderd leden en doopleden)

Hulpverleners

Op huisbezoek en eigenlijk bij alle contacten ogen en oren open houden. Proberen om mensen alleen te spreken. Attent zijn op opvallende veranderingen in het gedrag. Nog eens terug gaan als er problemen vermoed worden. Kortom: wees alert! Verder verdient het aanbeveling binnen de kerkenraad iemand aan te wijzen die aandacht en gevoel heeft voor deze problematiek.

Misschien is het mogelijk dat deze persoon een telefonisch ‘vragenuurtje’ houdt, waar mensen met hun problemen en vragen naar toe kunnen. Het belang van een cursus of training wordt door de hulpverleners onderstreept.

Samenvatting

1. Bij vraag 1 (abcde) zie ik deze hoofdpunten:

- Onkunde is een gegeven
- Soms onvoldoende zicht op / aandacht voor deze doelgroep
- In kleinere gemeenten is het moeilijker
- Privacyoverwegingen zijn een barrière om eigen kerkenraad te benaderen
- Gemeenteleden kunnen een belangrijke rol spelen
- Pastoraat niet te gauw uit handen geven aan instellingen
- Aanstelling van ambtsdrager die zich toerust of wordt toegerust
- Toerusting

2. Naar aanleiding van vraag 9 van de enquête (bijlage 1) blijkt dat het belang van toerusting door kerkenraden niet of nauwelijks wordt onderkend.

a. *Wat kan hiervan volgens u de reden zijn?*

Ambtsdragers

Het ambtelijke leven vraagt veel van onze broeders. Er is veel waar men zich in moet verdiepen en waar men zich voor moet geven. Het is soms moeilijk om alles te combineren. Inderdaad de hoge werkdruk..... Daarom is het van belang om prioriteiten te stellen. Onbekendheid met de problematiek, schaamte, onbegrip, geen interesse, vrees (‘wat moet ik daar mee?’) kunnen allemaal factoren zijn die ertoe bijdragen deze problematiek op afstand te houden. Kortom: het is een moeilijke materie, die heel veel vraagt van een ambtsdrager.

Hulpverleners

Er kunnen verschillende redenen zijn, zoals onbekendheid met de materie, ontkenning van de problematiek, maar ook gebrek aan tijd. Men is druk doende met andere thema’s en zaken. Mensen voelen soms een drempel om met dit thema aan de slag te gaan.

b. *Hoe denkt u hierover?*

Ambtsdragers

Niet iedereen kan alles. En dit hoeft ook niet. Laat er binnen de kerkenraad sprake zijn van een zekere taakverdeling. Het is goed (ook voor de ‘pastorale continuïteit’) dat enkele broeders die meer van dit onderwerp af weten, met deze specifieke taak belast worden. Er zijn altijd weer nieuwe dingen, je moet blijven leren en de ontwikkelingen proberen bij te houden. Laten we ook benadrukken dat er in stilte heel veel werk door de ambtsdragers wordt verzet.

Hulpverleners

Het is een ernstige zaak dat het belang van toerusting nauwelijks wordt onderkend. Gemeenteleden hebben zonder uitzondering recht op zielszorg vanuit de eigen gemeente/kerkenraad. Dit hoeft niet te betekenen dat de gehele kerkenraad zich hiervoor hoeft toe te rusten.

Gezien de werkdruk van ambtsdragers, maar ook rekening houdend met de persoonlijke kwaliteiten en interesses, is het goed dat enkele personen binnen de kerkenraad als verantwoordelijken voor dit onderwerp worden aangesteld. De toerusting moet dan vooral gericht zijn op het verkrijgen van achtergrondinformatie van de psychiatrische aandoeningen en het krijgen van handvatten om gemeenteleden die te maken krijgen met ziekte, rouw, relationele problemen, angst, schuld en twijfel (als die verweven lijken te zijn met de geloofsbeleving) te kunnen ondersteunen.

c. *Verschild het pastoraat aan mensen met psychische problemen met het ‘gewone’ gemeentepastoraat?*

Ambtsdragers

Het verschilt niet principieel, wel gradueel. Met andere woorden, het wezen van het pastoraat is niet anders, maar de problematiek verschilt. We moeten dit pastoraat niet bijzonder accentueren of isoleren van al het andere dat er ook is in de gemeente.

Hulpverleners

Allen geven aan dat er zeker verschil is.

d. *Zo ja, kunt u aangeven waarin dat verschil bestaat?*

Ambtsdragers

Er is meer specifieke kennis nodig om op een verantwoorde wijze met deze mensen om te gaan.

Je moet je bewust zijn van het feit dat je iemand met psychische problemen bezoekt. Dan moet je jezelf vooraf al afvragen: wat ga ik lezen, wat ga ik zeggen. Het kan ook goed zijn om dit eens aan de betrokkene te vragen: ‘Wat wil je dat we lezen, wat wil je dat we aan de Heere voorleggen in het gebed?’. Bij deze contacten is meer geduld nodig en meer empathie.

Welke signalen vang je op? Geduld en trouw zijn ook hier kernwoorden, met het voortdurende besef: let op je grenzen, wek niet te hoge verwachtingen, want dan wordt men (weer!) teleurgesteld.

Hulpverleners

Psycho-pastoraat is een meer specialistisch gebied, waarvoor naast de gaven als geloof, empathie en luisteren, ook kennis en vaardigheden van groot belang zijn. Je moet meer aan kunnen sluiten bij de positie van de pastorant. Juist ook omdat er vaak allerlei gevoeligheden liggen die de reactie van mensen kunnen beïnvloeden. Het is nodig aandacht te hebben voor de specifieke situatie en zich te realiseren dat deze mensen gevoeliger kunnen reageren. Een belangrijk item hierbij is het verschil tussen geestelijke nood en psychische nood. In de benadering moet dus aandacht zijn zowel voor het geestelijke welzijn als voor de psychische kant van de zaak (gestoord of negatief zelfbeeld). Dit kan tot uitdrukking komen in de vraagstelling, bijvoorbeeld: 'Hoe gaat het?' (meer geestelijk) of 'Hoe voel je je?' (meer op het psychische vlak).

e. *Welke aanbevelingen zou u willen doen?*

Ambtsdragers

Voor elke kerkenraad jaarlijks een thema-avond organiseren waarbij een bepaald thema gerelateerd aan deze problematiek door een deskundige behandeld wordt. Dit kan bijv. ook classicaal georganiseerd worden (GTA-avonden). Het bezoeken van thema-avonden (Handreiking, Eleos etc.). Het belang van het samenstellen van een beknopte handreiking voor ambtsdragers wordt hier opnieuw onderstreept. Bij 'moeilijke gevallen' de pastoraal werker raadplegen en als het nodig is, niet schromen (in overleg) contact op te nemen met de hulpverlening om bijv. meer informatie te krijgen.

Hulpverleners

Toerusting is 'broodnodig'. Laat broeders met gevoel voor deze problematiek anderen meenemen. Dit hoeft uiteraard niet te betekenen dat de gehele kerkenraad zich hiervoor hoeft toe te rusten. Gezien de werkdruk van ambtsdragers, maar ook rekening houdend met de persoonlijke kwaliteiten en interesses, is het goed dat enkele personen binnen de kerkenraad als verantwoordelijken voor dit onderwerp worden aangesteld. De toerusting moet dan vooral gericht zijn op het verkrijgen van achtergrondinformatie van de psychiatrische aandoeningen en het krijgen van handvatten om gemeenteleden die te maken krijgen met omstandigheden in het leven (ziekte, rouw, relationele problemen, angst, schuld en twijfel (als die verweven lijken te zijn met de geloofsbeleving) te kunnen ondersteunen.

Bezoeken van themadagen, congressen, ambtsdragerconferenties, maar bijv. ook contacten onderhouden met de instellingen voor geestelijke gezondheidszorg, stage lopen in een psychiatrische instelling.

Wat de bezoeken betreft: regelmatig contact opnemen voor een afspraak (frequentie afhankelijk van de situatie en in onderling overleg). Dit is voorwaarde nummer één om een vertrouwensband op te bouwen. Ook niet direct met het geestelijke beginnen, maar bijv. eerst eens vragen hoe iemand zich voelt op dat moment.

Samenvatting

Bij vraag 2 (abcde) zie ik deze hoofdpunten:

- Hoge werkdruk van ambtsdragers
- In stilte wordt veel gedaan (ook op dit gebied)
- Pastoraat aan doelgroep wordt als moeilijk ervaren
- Taakverdeling binnen kerkenraad
- Frequent op bezoek gaan (in overleg met betrokkene)
- Dit deel van pastoraat de nodige aandacht geven, maar niet overaccentueren
- Specifieke kennis en vaardigheden zijn onmisbaar
- Thema-avonden op verschillende niveaus (kerkenraad, classis, PS)
- Toerusting

3. Naar aanleiding van vraag 16 uit de enquête (zie bijlage 1) blijkt dat maar weinig ambtsdragers zichzelf competent achten tot het begeleiden van mensen met psychische problemen.

a. Hoe kijkt u hier tegen aan? Wanneer ben je eigenlijk competent voor deze taak?

Ambtsdragers

In principe moet een ambtsdrager hiervoor competent zijn. Het gaat om wat het ambt geeft, vraagt en eist (zie het formulier van bevestiging van ambtsdragers, met name het gebed). Je hoeft niet de competentie van een hulpverlener te hebben, maar je moet wel in staat zijn vanuit de Bijbel steun te bieden. Kennis van de Schrift is daarom heel essentieel. Je moet Bijbelse verhalen en voorbeelden paraat hebben. Daarnaast de nodige kennis van zaken en vaardigheden zoals die al in de andere vragen aan de orde geweest zijn.

Hulpverleners

Het (pastoraal) begeleiden van mensen met psychische problemen kan een lastige, moeilijk te doorgronden materie zijn. Een juiste 'grondhouding' of 'basishouding' is erg belangrijk. Misschien als extra voor psychische problemen: meer zicht op pastorale diagnostiek. Dus proberen te verstaan wat er omgaat in iemands gedachten en hier op adequate wijze op reageren. Naast iemand gaan zitten, gelijkwaardig, met liefde en bewogenheid.

b. Waar hebben volgens u mensen met psychische problemen vanuit het pastoraat behoefte aan?

Ambtsdragers

Gedoseerde aandacht toegespitst op bezoek, Bijbellezen en gebed. Het feit dat je er bent is al heel belangrijk. Erkenning en trouw. Bezoek altijd in overleg. Alles kort (lezen, bidden, etc.) en vooral niet omslachtig. Geborgenheid en zich begrepen weten. Eerlijke begeleiding waarbij de Schrift blijft opengaan.

Hulpverleners

Mensen willen een luisterend oor, een respectvolle benadering zonder oordeel, steun, aandacht en begrip vanuit bewogenheid en barmhartigheid.

- c. Wat hebben ambtsdragers nodig in het pastoraat aan mensen in psychische nood?

Ambtsdragers

Innerlijke rust, toewijding en duidelijkheid. Maar ook geduld, heel veel geduld, tijd, goed kunnen luisteren. ‘Er zijn..., er zijn... : zorg dat je 100% aanwezig bent!’ Het Woord laten spreken en met ze bidden. Het gebed is zo belangrijk!

Daarnaast je eigen grenzen kennen en zo nodig doorverwijzen. Daarmee neem je de mensen ook serieus.

Hulpverleners

Oprecht en hartelijk meeleven, proberen je in te leven welke moeite het lijden met zich meebrengt (medicijngebruik!), in grote lijnen kennis van zaken hebben, het belang van mensen op het oog hebben, medelijden, gericht blijven op het van mens tot mens contact en wellicht ook wat minder schroom.

- d. Wanneer kan het pastoraat afdoende genoemd worden?

Ambtsdragers

Vanuit het perspectief van de pastoraat: als mensen in hun nood de Bijbelse kernzaken aangereikt krijgen, passend bij hun omstandigheden (maatwerk, gedoseerd naar wat ze aan kunnen). Hopelijk mogen we op een gegeven moment constateren dat er een zekere rust optreedt. Soms geeft betrokkene dit ook zelf aan.

Vanuit het perspectief van de ambtsdrager: Wanneer we het, na gedane arbeid, mogen overgeven en leggen in de handen van de Goede Herder. Deze thematiek leent zich niet voor grote woorden. Laten we ook hierin ambtelijk ootmoedig en afhankelijk onze weg gaan.

Hulpverleners

Dit is een heel moeilijke vraag. Wanneer er gestalte gegeven kan worden aan de aspecten zoals benoemd bij antwoord b, dan ben je al heel ver om mensen met psychische problemen te ondersteunen/begeleiden. ‘Als er een bepaald rustpunt in het leven geboden wordt, een soort houvast’. Daarbij is contact op een frequente manier een eerste vereiste.

- e. Welke aanbevelingen zou u willen doen?

Ambtsdragers

Zorg voor een korte training in basisvaardigheden (in kerkenraadverband). Wees trouw in het bezoeken van ambtsdragerconferenties etc. Van essentieel belang is het juiste onderscheid te kunnen maken tussen geestelijke nood en psychische nood. Laat het onderwerp ‘psychische nood’ een vast onderdeel zijn in de voorbede van de gemeente. Schakel waar nodig en waar mogelijk gemeenteleden in die gaven hebben op dit terrein, om zo gestalte te kunnen geven aan het ambt aller gelovigen.

Daarbij kunnen zogenaamde ‘klaagvrouwen’ (vertrouwenspersonen) mogelijk in de gemeente als vrijwilligster van waardevolle betekenis zijn. Ambtsdragers kunnen niet alles en hoeven ook niet alles te doen. Neem, om erger te voorkomen, mensen niet te lang ‘op sleeptouw’. Het is vaak goedbedoeld, maar kan leiden tot ontwrichting. Durf daarom tijdig door te verwijzen en zorg dat je dan ook weet

waar je moet zijn. Daarbij is overleg met de familie en/of de hulpverlening soms dringend gewenst. Laten we tenslotte bedenken dat er nog veel andere probleemvelden en zorggebieden zijn, waar ambtelijke zorg onmisbaar is. Ieder heeft zijn eigen gaven in de gemeente maar ook zijn eigen grenzen. Laten we zo samen dienstbaar zijn met en voor elkaar!

Hulpverleners

Meer aandacht voor dit onderwerp, zodat onbekendheid, angst en schroom hieromtrent vermindert. Jezelf inspannen om trouw te zijn in het contact. Proberen 'laagdrempelig' te zijn, gewoon doen, niet gewichtig. Het belang van toerusting wordt onderstreept. Het is wenselijk dat elke kerkenraad een aanspreekpunt beschikbaar heeft waar gemeenteleden terecht kunnen met deze problematiek (de drempel zo laag mogelijk maken). Uitbreiden van de mogelijkheden om een beroep op de pastoraal werker te kunnen doen.

Samenvatting

Bij vraag 3 (abcde) zie ik deze hoofdpunten:

- Competent zijn als ambtsdrager, niet als hulpverlener
- Steun bieden vanuit Gods Woord
- Juiste grondhouding
- Zicht op psychische nood
- Onderscheiden van geestelijke nood en psychische nood
- Pastoraal agogische vaardigheden
- Beroep doen op gemeenteleden met aandacht en gevoel voor deze problematiek (sociaal netwerk)
- Aanspreekpunt binnen de kerkenraad
- Toerusting

4. Onderzoek onder pastoranten

4.1 Inleiding

Het is van belang om ook enigszins het perspectief van de pastoranten in beeld te krijgen. Uiteindelijk gaat het erom hoe zij de pastorale zorg van hun kerkenraad ervaren. We hebben daarom gezocht naar een controlegroep in het werkveld. Uiteindelijk is dit het meest ideale, om zo een totaalbeeld van de pastorale zorg te krijgen. Binnen het kader van dit onderzoek zou het te ver voeren dit deelaspect grootscheeps aan te pakken. Hiervoor zou een vervolgonderzoek wenselijk zijn.

4.2 Werkwijze

Uit de vragen voor het interview heb ik vraag 3 (bijlage 3) genomen. Deze items betreffen rechtstreeks de pastorant. Met een viertal personen heb ik hierover een gesprek gehad, één pastorant heeft schriftelijk op mijn vragen gereageerd.

Het betreft mensen die alle vijf opgenomen geweest zijn in een psychiatrische kliniek in verband met ernstig depressieve klachten. Uiteraard is, gezien het aantal respondenten, dit deel van het onderzoek niet representatief. Het is aanvullend en geeft slechts een indicatie aan. Het is echter wel waardevol voor de beeldvorming.

4.3 Resultaten

De antwoorden geven het perspectief weer van de pastoranten die ik heb bevraagd, met andere woorden: hoe ervaren zij de pastorale zorg vanuit de eigen gemeente.

Vragen pastoranten

Uit onderzoek blijkt, dat maar weinig ambtsdragers zichzelf competent achten tot het begeleiden van mensen met psychische problemen.

a. Hoe kijkt u hier tegen aan? Wanneer ben je eigenlijk competent voor deze taak?

Uiteraard is er veel verschil in gaven en talenten en iedereen heeft zijn beperking en zijn grenzen. Het is van belang dat je iets van iemands achtergrond afweet, je moet weten wat er speelt. Een ambtsdrager ‘moet wel zijn best doen om tot persoonlijk contact te komen’. Hij moet present zijn en proberen ‘te snappen wat er in iemand met psychische problemen om kan gaan’. Het komt voor dat de pastorant niet een ‘click’ ervaart met de door de kerkenraad aangewezen bezoeker (bijv. wijkouderling), enkel om het feit dat het vertrouwen ontbreekt. Opgemerkt wordt dat het van belang is dit gegeven serieus te nemen en in goed onderling overleg naar een oplossing te zoeken. Hiervoor is nodig: een gedegen opleiding met betrekking tot pastoraal werk, empathie, luistervaardigheid, respect, veiligheid, een vertrouwensbasis, een leven dichtbij God, Hem als Raadsman zien als er onzekerheid is of de eigenschappen wel aanwezig zijn om te kunnen begeleiden.

b. Waar hebben volgens u mensen met psychische problemen vanuit het pastoraat behoefte aan?

Vaak dreigt het isolement, wat is het dan van belang dat ‘iemand van de kerkenraad of van de gemeente contact opneemt’. ‘Wilt u dit echt benadrukken in uw verslag: soms belooft men snel terug te komen, maar vervolgens duurt het -ik weet niet hoe lang- voor er weer contact wordt opgenomen. Vanuit mezelf zal ik echt niet bellen, het is toch bekend hoe moeilijk het leven soms voor mij is....’.

Een luisterend oor en een liefdevol hart zijn al heel belangrijk, maar ook begrip en empathie (inlevingsvermogen). Enige kennis van psyche en van geestelijk leven; geestelijke nood en psychische nood kunnen zo door elkaar heen lopen en elkaar wederzijds beïnvloeden. Wat door verschillenden onderstreept wordt is het belang van het gebed. Daarnaast is soms ook een liefdevolle vermaning noodzakelijk.

Uiteraard moet er gesproken worden over geestelijke zaken, maar het is ook van belang te vragen hoe het gaat.

c. Wat hebben ambtsdragers nodig in het pastoraat aan mensen in psychische nood?

Het is belangrijk dat ambtsdragers tijd vrijmaken om op bezoek te gaan bij mensen die te kampen hebben met psychische problemen. Maar ook de tijd nemen om vertrouwen te winnen, te luisteren, zodat zij steeds meer beseffen wat er speelt. ‘Wees een luisterend oor!’ Iemand gaf het advies om de bezoeken vooral niet te lang te maken. Dit kan van persoon tot persoon verschillen, maar vaak heeft men na verloop van tijd moeite om de aandacht bij het gesprek te houden. Verder wordt het advies gegeven om zich te verdiepen in de betreffende problematiek. Er zijn allerlei publicaties over diverse onderwerpen die hier mee te maken hebben.

d. Wanneer kan het pastoraat afdoende genoemd worden?

‘Begrip ontvangen en serieus genomen worden doen heel veel met een mens’. Het bijhouden van de contacten, het trouw bezoeken is dringende noodzaak en wordt erg op prijs gesteld.

Als er vertrouwen groeit, als een ambtsdrager in staat is om, met Gods hulp de juiste ondersteuning te bieden. ‘Om een cliënt, als die ruimte daar is, dichterbij God te kunnen brengen door middel van gesprek en zowel persoonlijk als gezamenlijk gebed’.

e. Welke aanbevelingen zou u willen doen?

Laat er vooral openheid zijn, zonder taboe. Een cliënt moet zonder schaamte over allerlei zaken kunnen praten, bijv. ook over verslaving, seksualiteit en huwelijksproblemen. Vertrouwen moet je winnen, ‘dat heb je niet na twee bezoeken’. Dit moet worden opgebouwd, zonder te forceren. Daarom is het aan te bevelen dat steeds dezelfde persoon op bezoek gaat. Kom dan niet met je eigen verhaal. Verder alert zijn op gedrag tijdens bezoek maar ook bijv. op de kerkgang. Ook vragen naar de financiële situatie.

Het belang van toerusting van ambtsdragers wordt herhaaldelijk genoemd.

Samenvatting

Bij abcde zie ik de volgende hoofdpunten:

- Afhankelijkheid van de grote Ambtsdrager
- Present zijn, (korte) bezoeken, frequentie in overleg
- Basiseigenschappen om op een juiste manier de pastorant tegemoet te treden
- Openheid en vertrouwen
- ‘Vaste’ bezoeker, die het vertrouwen heeft van de pastorant
- Informeren naar de financiële situatie van betrokkene
- Belang van het gebed
- Toerusting
- Niet meer beloven dan je waar kunt maken

5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

De eerste opmerking die gemaakt kan worden is, dat dit onderzoek ons een behoorlijk beeld geeft van hoe het met de pastorale zorg voor mensen met psychische problemen in de Particuliere Synode Zuid is gesteld.

De resultaten van dit onderzoek maken duidelijk, dat het onderwerp ‘psychische nood’ de aandacht heeft van de kerkenraden in de Particuliere Synode Zuid. De mate van bereidheid om aan dit onderzoek mee te werken is hiervan een duidelijk bewijs. Ik ben er vast van overtuigd en heb dit ook gemerkt uit de enquête en de gesprekken met de verschillende respondenten, dat er heel veel werk op dit terrein verricht wordt, zowel door ambtsdragers als door individuele gemeenteleden. Vaak in stilte, onopgemerkt, maar met diepe bewogenheid en grote trouw. Op verschillende wijze is in de gemeente aandacht voor mensen met deze problematiek (zie hiervoor o.a. de vragen 11 en 12). Ook blijkt uit de lijst van psychische stoornissen (vraag 13) dat ambtsdragers de ziektebeelden kunnen benoemen. Tegelijkertijd wordt aangegeven, dat dit toch wel een heel specifiek terrein is, waarbij zich steeds nieuwe ontwikkelingen voordoen. Dat maakt het voor veel ambtsdragers niet eenvoudig om hun weg hierin te vinden.

Mede als gevolg van diverse publicaties in dagbladen, tijdschriften enz. is dit gevoelige thema meer dan voorheen uit de ‘taboesfeer’ gekomen.

In de benadering en aandacht voor deze doelgroep zijn er per gemeente duidelijke verschillen op te merken. Ik heb gemerkt dat het vaak een worsteling is om op een verantwoorde manier met deze gemeenteleden om te gaan.

Slechts 43,9% van de kerkenraden geeft aan dat hun gemeente voldoende beantwoordt aan de specifieke pastorale behoeften van deze mensen. De factor tijd speelt hierbij een belangrijke rol. De werkdruk van ambtsdragers is hoog. Het lukt niet altijd om naast huisbezoek, catechiseren, vergaderen enz., ook nog eens tijd vrij te maken voor een extra pastoraal bezoek. Er zijn gewoon heel veel dingen in de gemeente die de aandacht vragen.

Ambtsdragers hebben hun beperkingen en hun grenzen. Men is vaak best overtuigd van de noodzaak van toerusting. Dit komt in vraag 16 van de enquête duidelijk naar voren. Meer dan 60% geeft immers aan niet over de benodigde kennis en vaardigheden te beschikken. Men komt er gewoon niet aan toe. Een ander knelpunt is dat deze specifieke vorm van pastoraat, niet iedereen ligt, niet iedereen heeft hier een ‘antenne’ voor. Zowel ambtsdragers als hulpverleners, maar ook pastoranten geven aan dat het soms voorkomt dat gemeenteleden om uiteenlopende redenen niet bij hun eigen kerkenraad terecht kunnen.

In dit verband wordt meerdere malen de aanwezigheid van de pastoraal werker in de Particuliere Synode Zuid genoemd. Het is duidelijk dat zijn mandaat ligt bij het bezoeken van mensen die zijn opgenomen, maar mogelijk zou dit mandaat in overleg uitgebreid kunnen worden om in specifieke gevallen kerkenraden hierin te kunnen bijstaan.

5.2 Aanbevelingen

Tenslotte volgen puntsgewijs een vijftal aanbevelingen:

1. Toerusting

In de eerste plaats wordt het belang van toerusting onderstreept. Ook vanuit de enquête en in de gesprekken met de verschillende respondenten is dit steeds benadrukt. Het gaat daarbij om basisvaardigheden en enige kennis van de meest voorkomende ziektebeelden. Dit heeft hoge prioriteit. Hiervoor zijn allerlei vormen denkbaar die periodiek terug kunnen komen (eventueel georganiseerd in overleg met bijvoorbeeld Eleos of De Vluchtheuvel). Op dit gebied is best al veel gedaan. Hierbij ging het vaak om initiatieven die zeer de moeite waard waren, maar de praktijk heeft uitgewezen dat die na verloop van tijd weer naar de achtergrond zijn verdwenen omdat een bepaalde structuur hiervoor ontbrak.

We denken dan o.a. aan:

- Ambtsdragerconferenties (classicaal of in de particuliere synode). Deze vinden regelmatig plaats. Het verdient aanbeveling in ieder geval tweejaarlijks een onderwerp te behandelen dat is gerelateerd aan genoemde problematiek.
- GTA-avonden (=Gerichte Toerusting Avonden voor Ambtsdragers) in de regio, waarbij het huidige aanbod uitgebreid wordt met onderwerpen op het gebied van de psychische nood (evenals voorheen). Elk jaar enkele thema's bespreken onder leiding van deskundigen (bestemd voor contactpersonen uit de kerkenraden en andere belangstellende ambtsdragers).
- In kerkenraadsverband een bepaald (veel voorkomend) thema bespreken onder leiding van een deskundige, zoals dit bijv. gebeurt in de gemeente van Ridderkerk, waar iemand van Eleos gerichte informatie verstrekt.
- Organiseren van gemeenteavonden. Dit gebeurt o.a. in de gemeente van 's- Gravenpolder waar een thema-avond over autisme is belegd.
- Thema-avonden, congressen waar specifieke onderwerpen besproken worden. In de regio worden informatieavonden gegeven over diverse onderwerpen. Dit vindt plaats zowel door reguliere instellingen (Emergis) als door de onder ons bekende instellingen (Eleos).

2. Handreiking

Het uitgeven van een eenvoudige, beknopte handreiking voor ambtsdragers en gemeenteleden. Hierin kunnen (aan de hand van voorbeelden) de meest voorkomende ziektebeelden beschreven worden, met enkele aanwijzingen hoe hier mee kan worden omgegaan.

Er is al veel over genoemde problematiek geschreven. Hiervan kan gebruik gemaakt worden. Gedacht kan worden aan een handzaam boekwerkje of aan een flyer die met enige regelmaat uit kan komen. Mogelijk ligt hier een taak voor DMZ (Deputaatschap Diaconale en Maatschappelijke Zorg).

Een andere mogelijkheid is het plaatsen van korte (vervolg-)artikelen in de kerkelijke bladen die per classis worden uitgegeven, te weten Gomarus (Middelburg) en Kerkelijk Nieuws (Goes en Tholen).

3. Kerkenraad

Enkele aandachtspunten voor de kerkenraad:

- Het verdient aanbeveling binnen de kerkenraad één (of enkele) ambtsdrager(s) aan te wijzen met aandacht en gevoel voor deze problematiek. Deze kan/kunnen aandachtspersoon/aandachtspersonen zijn met betrekking tot deze problematiek en zich meer toerusten tot deze taak. Deze toerusting kan per classis gerealiseerd worden in niet al te grote groepen. Elke kerkenraad vaardigt één ambtsdrager af. De pastoraal werker kan eventueel meedenken om te komen tot de opzet van een bepaalde structuur (vergelijk structuur classisdiakenen). Vervolgens kan hij mogelijk dienen als adviseur van deze ‘zorggroep’.
- Laat dit onderwerp een vast punt zijn op de kerkenraadsvergaderingen. Aan de hand van een zogenaamd ‘zorgenlijstje’ komen deze personen steeds ter sprake en blijven zo in beeld voor heel de kerkenraad. Daarbij is het goed ook alert te zijn op de financiële situatie van de pastorant. Uiteraard hoort hier wel de kanttekening van ‘privacy’ bij. Het verdient aanbeveling binnen de kerkenraad flexibel om te gaan met de vraag wie van de broeders op bezoek gaat in geval van psychische nood. Het hoeft niet altijd perse de wijkouderling te zijn. Soms is het, in het belang van de pastorant, pure noodzaak dat deze structuur wordt doorbroken. Als dit maar in goed onderling overleg gebeurt. Het verdient aanbeveling dat zoveel mogelijk dezelfde ambtsdrager bij de betreffende pastorant op bezoek gaat.
Ook het aantal ambtsdragers kan een factor van belang zijn. Laat al het werk, zo mogelijk, over meerdere schouders verdeeld worden (zie opmerking wijlen ds. K. de Gier elders in dit rapport).
- Er zijn recent veel boeken verschenen waarin voor een breed publiek over deze problematiek wordt geschreven. Het is goed een selectie hieruit in de kerkenraadbibliotheek of de bibliotheek van de kerk op te nemen.
Te denken valt in ieder geval aan de volgende boekjes:
 - Ds. A. Elshout: ‘Een helpende hand’ en ‘Nogmaals een helpende hand’
 - De serie ‘Praktisch & Pastoraal’ (uitgeverij Groen, Heerenveen)
 - De serie van uitgeverij Boekencentrum: ‘Wat angst met je doet’, ‘Wat burnout met je doet’ en andere titels.
- Doorverwijzen blijft in gegeven situaties belangrijk. Het is van belang goed op de hoogte te zijn van de sociale kaart. Waar moet ik in voorkomende gevallen zijn? Voor advies kan ook altijd contact opgenomen worden met Eleos via ‘e-mail-advies pastoraat’. Dit is te vinden op de site van Eleos.
Uiteraard is het ook mogelijk contact op te nemen met de pastoraal werker.

4. Gemeenteleden

Er kunnen gemeenteleden zijn met gaven en gevoel op dit gebied. Schakel deze zo nodig en zo mogelijk in. Het kan bijv. zijn dat een vrouw met een bepaalde problematiek (bijvoorbeeld een traumatisch verleden) de voorkeur geeft aan een gesprek met een vrouw in plaats van met een man. In goed onderling overleg kan men zo veel voor elkaar betekenen. ‘Omzien naar elkaar in het licht van het ambt aller gelovigen’. Formeel gezien is dit geen pastoraat, maar het kan heel waardevol zijn. Ook in het licht van de genoemde overbelasting bij ambtsdragers.

5. Pastoraal werker

- De eerste taak die we terug kunnen vinden in de resultaten is toerusting. Zoals bij punt 3 al is opgemerkt, kan de pastoraal werker voor de opzet van een structuur mogelijk ingezet worden. De meest werkbare vorm is om dit per classis te organiseren.
- Vervolgens zal de ‘contactambtsdrager’ praktisch toegerust moeten worden. Hierbij kan de hulp van deskundigen worden ingeroepen. De pastoraal werker is beschikbaar om waar nodig advies te geven.
- Uit de resultaten kan worden opgemaakt dat ernaar gestreefd moet worden dat de eigen kerkenraad dit goed doet. Daarnaast is het wenselijk het mandaat van de pastoraal werker zodanig uit te breiden dat hij, in overleg met betreffende kerkenraden/ambtsdragers, in voorkomende specifieke gevallen mensen ook thuis kan bezoeken.
- Beschikbaarheid van de pastoraal werker. Als om redenen van privacy, contact met de eigen kerkenraad niet gewenst is dan verdient het voorkeur de consultant in te schakelen. Dit is een categorie die duidelijk werd aangegeven in de diepte-interviews. De consultant kan beoordelen of er voldoende redenen zijn om dit over te dragen aan de pastoraal werker. Het blijft van belang pastoraat (zoveel mogelijk) binnen de bestaande kerkelijke structuur te laten plaatsvinden.

Literatuur

Ds. J.J. van Eckevelde, *Ziekenbezoek, een pastorale handreiking*, Houten 1990

Ds. A. Elshout, *Een helpende hand*, Rotterdam 1978

Ds. A. Elshout, *Nogmaals een helpende hand*, Houten 1997

Drs. P. Eikelboom, 'Hulp vragen bij psychische nood', in *Psychische nood – Ambt, gemeente en hulpverlening onder eindredactie van dr. J. van der Wal*. Heerenveen 1998

Samuel Pfeiffer, *Psychische stoornissen en bijbelse zielzorg*, Leiden 1994

Ds. A. J. Mensink, 't *Is psychisch...*, in: Terdege 20 januari 2010

Dr. H.C. van der Meulen (red.), *Liefdevol oog en open oor – Handboek pastoraat in de christelijke gemeente*, Zoetermeer 1999

Ferdie Migchelbrink, *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*, Amsterdam 2007

Casper Schoemaker, Corine de Ruiters (red.), *Trimbos zakboek psychische stoornissen*. Utrecht 2005.

E.J. Verbruggen, *Pastoraat aan psychisch zieken*, in: De Gezinsgids 11 maart 2010

Bijlage 1

VRAGENLIJST KERKENRADEN

Pastorale begeleiding van mensen in psychische nood

Onderzoek

In hoeverre is de pastorale begeleiding van uw kerkenraad - in de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeenten - afgestemd op de behoeften van mensen in psychische nood? Het gaat om mensen die (nog) niet zijn opgenomen of die weer thuis zijn na een opname.

Doel

De Particuliere Synode Zuid weet niet of de kerkenraden in staat zijn voldoende pastorale zorg te bieden aan bovengenoemde doelgroep. Deze vraag wil de Stichting tot Hulpverlening in kaart brengen. Eventueel zal zij aan de hand van de uitkomsten van het onderzoek advies uitbrengen aan de Particuliere Synode.

Globale omschrijving van psychische nood

Bij psychische nood wordt gedacht aan problemen die verband houden met gedrag, de beleving van jezelf en het denken over jezelf. Het gaat daarbij in de eerste plaats over jezelf. Daarnaast is ook de relatie met anderen (zoals ouders, man of vrouw, kinderen, gemeente, vrienden en werk) van grote betekenis. In veel gevallen gaat het om complexe problemen die diep ingrijpen in het leven van betrokkene(n). Allerlei stoornissen kunnen zich voordoen, zoals een angststoornis, depressiviteit, dwanggedachten, ADHD, een ontwikkelings- of persoonlijkheidsstoornis, een onverwerkte traumatische ervaring, enzovoort.

Wilt u aankruisen welk antwoord het meest op de situatie in uw gemeente van toepassing is? De vragen 1 tot en met 12 zijn zogenaamde ‘gesloten vragen’.

1. *Grootte van de gemeente (leden en doopleden)*

- 0 minder dan 200
- 0 tussen de 200 en 500
- 0 tussen de 500 en 1500
- 0 anders, nl.....

2. *Hoe groot schat u het aantal mensen (leden en doopleden) met psychische problemen? Het gaat hier om mensen die niet zijn opgenomen of die weer thuis zijn na een opname.*

- 0 minder dan 5
- 0 tussen de 5 en 10
- 0 tussen de 10 en 20
- 0 anders, nl.....

3. *Wilt u aangeven hoe het in de vorige vraag genoemde aantal in uw gemeente is verdeeld over de hieronder genoemde categorieën?*

0 leden of doopleden zijn mensen die niet zijn opgenomen

0 leden of doopleden zijn mensen die weer thuis zijn na een opname

4. *Bent u van mening, dat de vragen en noden van de bij vraag 3 genoemde categorieën uiteen lopen? (Wilt u uw antwoord toelichten?)*

0 nooit,

0 soms,

0 heel duidelijk,

0 anders, nl.

5. *Hoe bereiken u signalen vanuit de gemeente? (Meerdere antwoorden zijn mogelijk)*

0 rechtstreekse telefonische benadering naar ambtsdragers

0 via (huis) bezoek

0 via omgeving (b.v. signalen van familieleden/vrienden)

0 anders, nl.

6. *Wie verzorgt vanuit de kerkenraad het pastoraat aan deze doelgroep? (Meerdere antwoorden zijn mogelijk)*

0 predikant

0 (wijk)ouderling

0 ambtsdrager die op dit terrein specifieke kwaliteiten heeft

0 anders, nl.

7. *Wat zijn specifieke pastorale behoeften van deze mensen? (Meerdere antwoorden zijn mogelijk)*

0 trouw meeleven

0 kennis van zaken

0 aandacht en begrip

0 anders, nl.

8. *In hoeverre beantwoordt volgens u de praktijk in uw gemeente hieraan?*

0 voldoende

0 matig

0 onvoldoende

0 anders, nl.

9. *Wordt er binnen uw kerkenraad wel eens over nagedacht om zich concreet op dit punt toe te rusten?*
- 0 nooit
 0 soms
 0 regelmatig
 0 anders, nl.
10. *Worden mensen met psychische problemen opgedragen in de voorbede in uw gemeente?*
- 0 elke zondag
 0 af en toe
 0 nooit
 0 anders, nl.
11. *Is er in uw gemeente op andere wijze aandacht voor mensen met deze problematiek? (Meerdere antwoorden zijn mogelijk)*
- 0 in kerkblad
 0 van vrouwenvereniging
 0 van bezoekvrijwilliger
 0 anders, nl.
12. *Merkt de kerkenraad in uw gemeente dat (meer) pastoraat aan deze doelgroep door de betrokkene op prijs wordt gesteld of zal worden gesteld?*
- 0 nooit
 0 soms
 0 regelmatig
 0 anders, nl.

Wilt u de volgende vragen zo volledig mogelijk beantwoorden? De vragen 13 tot en met 17 zijn zogenaamde ‘open vragen’.

13. Bij vraag 2 heeft u een aantal personen ingevuld dat te maken heeft met psychische problemen. Kunt u aangeven om welke problemen het gaat?
-

14. Waarin verschilt, volgens u, het pastoraat aan mensen met psychische nood van het pastoraat aan hen die *niet* te maken hebben met deze problematiek?
-

15. Over welke kennis en vaardigheden moet een ambtsdrager, volgens u, beschikken om de specifieke begeleiding aan mensen in psychische nood te kunnen geven?

.....
.....
.....

16. In hoeverre beschikken de ambtsdragers binnen uw kerkenraad over de benodigde kennis en vaardigheden?

.....
.....
.....

17. Wat wilt u verder nog meegeven in het belang van dit onderzoek?

.....
.....
.....

Deze vragenlijst is ingevuld door

.....

predikant / ouderling / diaken (doorhalen wat niet van toepassing is)

van de Gereformeerde Gemeente te

Bijlage 2

Vragen interview predikanten/ouderlingen en hulpverleners

1. Naar aanleiding van vraag 3 van de enquête (zie onder) geeft iemand aan, dat er in de betreffende gemeente geen mensen voorkomen met psychische problemen.
 - a. Wat vindt u van deze opmerking? Hoe kijkt u daar zelf tegen aan?
 - b. Wat is volgens u de reden dat mensen hun psychische problemen niet met ambtsdragers delen?
 - c. Wat is nodig om mensen met psychische problemen te signaleren, in beeld te krijgen?
 - d. Is er volgens u, gemiddeld genomen, in de kerkelijke gemeente(n) voldoende aandacht voor mensen in psychische nood?
 - e. Welke aanbevelingen zou u willen doen?

3. Verhouding van het aantal mensen dat niet is opgenomen tot het aantal mensen dat weer thuis is na een opname

In de meeste gevallen is het aantal mensen met psychische problemen dat niet opgenomen is hoger dan het aantal dat weer thuis is na een opname. Het verschilt echter sterk per gemeente. Opmerkelijk is dat enkele gemeenten aangeven dat er bij hen geen mensen zijn met psychische problemen. In enkele andere gemeenten zijn geen gevallen bekend van mensen die opgenomen zijn (geweest) i.v.m. psychische problemen.

4. Naar aanleiding van vraag 9 van de enquête (zie onder) blijkt dat het belang van toerusting door kerkenraden niet of nauwelijks wordt onderkend.
- Wat kan hiervan volgens u de reden zijn?
 - Hoe denkt u hierover?
 - Verschilt het pastoraat aan mensen met psychische problemen met het 'gewone' gemeentepastoraat?
 - Zo ja, kunt u aangeven waarin dat verschil bestaat?
 - Welke aanbevelingen zou u willen doen?

9. Wordt er binnen uw kerkenraad wel eens over nagedacht om zich concreet op dit punt toe te rusten?

Nadenken over toerusting	Aantal keer genoemd	%
Nooit	9	24.3%
Soms	22	59.4%
Regelmatig	2	5.4%
Anders	4	10.8%

Het belang van toerusting wordt binnen de kerkenraden niet duidelijk onderkend. Slechts binnen enkele kerkenraden wordt regelmatig nagedacht om zich op dit punt toe te rusten.

Verder worden de volgende zaken genoemd:

- bezoeken ambtsdragerconferenties
- lezen van relevante lectuur
- mogelijkheid advies in te winnen bij predikant of deskundige
- werkdruk van ambtsdragers laat dit niet toe

3. Naar aanleiding van vraag 16 uit de enquête (zie onder) blijkt, dat maar weinig ambtsdragers zichzelf competent achten tot het begeleiden van mensen met psychische problemen.
- Hoe kijkt u hier tegen aan? Wanneer ben je eigenlijk competent voor deze taak?
 - Waar hebben volgens u mensen met psychische problemen vanuit het pastoraat behoefte aan?
 - Wat hebben ambtsdragers nodig in het pastoraat aan mensen in psychische nood?
 - Wanneer kan het pastoraat afdoende genoemd worden?
 - Welke aanbevelingen zou u willen doen?

16. In hoeverre beschikken de ambtsdragers binnen uw kerkenraad over de benodigde kennis en vaardigheden?

Aanwezigheid benodigde kennis en vaardigheden	Aantal keer genoemd	%
Niet aanwezig	7	19.4%
Niet of nauwelijks	6	16.6%
Veelal te weinig	11	30.5%
Enkele broeders kunnen hieraan voldoen	4	11.1%
Ambtelijke ervaring (geen certificaten)	6	16.6%
Voldoende	2	5.5%

Een knelpunt is mogelijk dat deze specifieke vorm van pastoraat 'niet iedereen ligt'. Verder worden in dit verband de volgende opmerkingen gemaakt:

- predikant wordt gemist
- luisteren is moeilijk, we proberen wel dit zo goed mogelijk gestalte te geven
- het is moeilijk om afstand te nemen
- het is nodig om hier gaven voor te bezitten
- je moet niet te lang wachten om deskundige hulp in te roepen
- zo nodig wordt de hulp van de synodale pastoraal werker ingeroepen
- gebrek aan tijd om zich in de materie te verdiepen

Bijlage 3

Vragenlijst pastoranten

Naar aanleiding van vraag 16 uit de enquête blijkt dat maar weinig ambtsdragers zichzelf competent achten tot het begeleiden van mensen met psychische problemen.

- a. Hoe kijkt u hier tegen aan? Wanneer ben je eigenlijk competent voor deze taak?
- b. Waar hebben volgens u mensen met psychische problemen vanuit het pastoraat behoefte aan?
- c. Wat hebben ambtsdragers nodig in het pastoraat aan mensen in psychische nood?
- d. Wanneer kan het pastoraat afdoende genoemd worden?
- e. Welke aanbevelingen zou u willen doen?

Bijlage 4

Bezoekadres: Oude Kerkweg 100, Ede
Postadres: Postbus 80, 6710 BB, Ede
Telefoon: 0318 - 696 300
Telefax: 0318 - 696 396

CONTRACT AFSTUDEERPROJECT

Godsdienst Pastoraal Werk

A. *Ondergetekenden,*

1. Student

Naam: Gerrit van Veldhuisen
Adres: Coolhofflaan 28
Postcode /
woonplaats: 4414 BK Waarde
Telefoon: 0113-502395
E-mail: gvanveldhuisen@kpnplanet.nl

2. Instelling

Naam: Stichting tot Hulpverlening der Gereformeerde Gemeenten in de
Particuliere Synode Zuid
Adres: p/a Everingen 22
Postcode /
woonplaats: 4535 JD Terneuzen
Telefoon: 0115-621229
E-mail: pp.eikelboom@kliksafe.nl

3. Begeleider

Naam: De heer P.P. Eikelboom
Adres: Everingen 22
Postcode /
woonplaats: 4535 JD Terneuzen
Telefoon: 0115-621229
E-mail: pp.eikelboom@kliksafe.nl

4. Christelijke Hogeschool Ede, vertegenwoordigd door:

Naam Projectcoach: De heer A. Stijf
Adres:
Postcode / woonplaats:
Telefoon: 0318-696543
E-mail: astijf@che.nl

komen overeen dat de student van de Christelijke Hogeschool Ede een afstudeerproject uitvoert in de hiervoor genoemde instelling volgens de hierna genoemde projectbeschrijving en voorwaarden.

B. Projectbeschrijving

1. Onderwerp:
Onderzoek naar de pastorale zorg voor gemeenteleden (in de Particuliere Synode Zuid van de Gereformeerde Gemeente) met psycho-sociale en psychiatrische problemen die niet zijn opgenomen.
2. Beoogd product:
Onderzoek vastgelegd in een afstudeerproject. Aan de hand van uitkomsten eventuele adviezen uitbrengen.
3. Werkwijze:
Door middel van enquêtes voor alle kerkenraden in de PS Zuid en vervolgens enkele interviews met predikanten. Op deze wijze proberen we in beeld te krijgen op welke wijze men in de verschillende gemeenten met deze problematiek omgaat.

C. Begeleiding vanuit de CHE

De Christelijke Hogeschool Ede geeft begeleiding aan de student volgens de Nota Afstuderen (onderdeel van semesterboek 7/8).

D. Begeleiding vanuit de instelling

De instelling geeft 20 uur begeleiding aan de student.

C. Voorwaarden

- Betrokkenen hebben kennisgenomen van de Afstudeernota en gaan hiermee akkoord.
- De student(en) gaat/gaan zorgvuldig om met alles wat hem/haar ter kennis komt binnen de instelling.
- De omvang van het project beslaat 560 (CHE-VTO), 504 (ETH-VTO) / 420 uur (dto) per student.

F. Akkoordverklaring

1. Instelling (praktijkbegeleider): P.P. Eikelboom

2. Student: G. van Veldhuisen

3. Projectcoach: A. Stijf

Datum: 21 september 2009

Plaats: Waarde

Opgemaakt in (tenm.) drievoud. Exemplaren zijn bestemd voor de student(en), de instelling en Christelijke Hogeschool Ede.